

**Национална стратегија за превенција и правда за деца во
Република Северна Македонија [2022- 2027]
и Акциски план] [2022-2023]**

„Сите момчиња и девојчиња во Република Северна Македонија имаат пристап до систем на правда (за деца) што е по мерка на децата, родово-осетлив и добро оспособен да ги гарантира нивните права согласно меѓународните и регионалните норми и стандарди за правдата за деца и врз основа на сеопфатна национална правна рамка, како и меѓусекторска соработка помеѓу органите за правда за деца, социјална заштита и/или образование“.

**Државен совет за
превенција на
детско
престапништво**

**ГО-ДСПМП &
УНИЦЕФ Северна
Македонија**

2022 година

**Национална стратегија за превенција и правда за деца во Република Северна
Македонија [2022-2027] и Акциски план [2022-2023]**

Содржина

Предговор на министерот.....	3
1. Вовед во Националната стратегија за превенција и правда за децата во Северна Македонија	5
Кратенки што се користат во Националната стратегија за превенција и правда за деца	5
Дефиниции користени во Националната стратегија за правда за деца	5
Носечката улога на Државниот совет за превенција на детско престапништво	7
Трите групи деца опфатени со оваа Стратегија.....	8
Цели на Националната стратегија за превенција и правда за деца	9
Клучни прашања што треба да се земат предвид во изработката на Националната стратегија за превенција и правда за деца.....	10
Процес на изработка на Националната стратегија за превенција и правда за деца и Акцискиот план.....	10
Стратешко планирање на Националната стратегија за превенција и правда за деца	11
2. Визија, мисија и водечки принципи на Националната стратегија за превенција и правда за деца.....	11
Изјава за визијата за правдата за деца.....	11
Изјава за мисијата за правда за деца	12
Водечки начела врз кои се темели Националната стратегија за превенција и правда за деца.....	13
3. Стратешки приоритетни области и цели на Националната стратегија за превенција и правда за деца на Северна Македонија.....	13
Стратешки приоритетни области по целна група на деца (во ризик од доаѓање) во контакт/судир со законот.....	13
Стратешка приоритетна област 1 „Програми за секундарна превенција“	16
Стратешка приоритетна област 2 „Програми за рана интервенција“	20
- Програма за рано учење и развој.....	22
-Упатство за реализација на програмата за рано учење и развој и достигнување на стандардите за рано учење и развој преку вклучување на традиционални игри во установите.	22
Во детските градинки се применуваат:.....	22
- Програма за рано учење и развој (Службен весник на РМ, бр. 46 од 06.03.2014г.).....	22
- Програма за рано учење и развој за деца со пречки во развојот (Службен весник на РМ, бр. 82 од 19.05.2015 година).....	23
- Програма за едукација на децата од предучилишна возраст во установите за згрижување и воспитување на деца, со процесот на одгледување и конзумирање на здрава храна.	23

Стратешка приоритетна област 3 „Специјализација и меѓусекторска соработка“	25
Стратешка приоритетна област 4 „Правично постапување и судење“	29
Стратешка приоритетна област 5 „Мерки засновани во заедницата“	34
Стратешка приоритетна област 6 „Институционални мерки, лишување од слобода и предвремен отпуст“	38
Стратешка приоритетна област 7 „Права на детето и посебни мерки за заштита“	44
Стратешка приоритетна област 8 „Интегрирани мултидисциплинарни и меѓусекторски услуги“	48
Стратешка приоритетна област 9 „Право на информирање и учество на деца“	51
Стратешка приоритетна област 10 „Правна рамка за правда за деца“	53
Стратешка приоритетна област 11 „Подигање на свеста за правдата за децата“	54
Стратешка приоритетна област 12 „Управување со податоци за правда за деца“	56

Предговор на министерот

Проф. д-р Никола Тупанчески, Министер за правда

Правдата за децата спаѓа во врвните приоритети за Република Северна Македонија којашто ја има ратификувано Конвенцијата за правата на децата и вложува напори да ги оствари нивните права на системски и сеопфатен начин и тоа како на стратешко, така и на законско и стручно ниво.

Овој документ изготвен од Државниот совет за превенција на детското престапништво со поддршка на УНИЦЕФ и Европската унија претставува квалитетен чекор напред во остварување на оваа приоритетна цел.

Стратешкото планирање, стратешките цели и активности дефинирани за следниот петгодишен период треба да бидат патоказ за тоа кој, што и кога треба да преземе за да се остварат целите на Стратегијата. Таа е патоказ којшто ќе овозможи унапредување на системот за заштита на правата на децата, зајакнување на правдата за децата и секако изразен акцент врз превенцијата на детското престапништво и тоа со доминантен фокус во однос на примарната и секундарната превенција.

Секое дете заслужува да биде на соодветен начин заштитено во системот

Секое дете заслужува неговите потреби да бидат приоритет за институциите

Секое дете заслужува да биде поштедено од какво било однесување коешто води кон накаков облик на дискриминација, маргинализација, виктимизираност или секундарна виктимизација.

Особено е важно да се нагласи дека Стратегијата се однесува на децата во ризик, на децата во судир со законот и на децата сведоци и жртви.

Стратегијата се донесува во пресрет на новиот Закон за правда за децата и претставува исклучително важен документ, единствен од ваков вид во државата, а што произлегува од специфичните надлежности што ги има Државниот совет.

Ова е документ чиешто стратешки цели произлегле од согледаните потреби, недостатоци, од потребата за зајакнување на капацитетите на институциите, а сето тоа низ призма на најдобриот интерес на детето.

Успехот во областа на заштита на децата и обезбедување правда за нив подразбира мултисекторски пристап, вмрежување на сите релевантни чинители во системот на правда за децата на ниво на институции, но и на персонално ниво на професионалците вклучени во системот на правда за децата.

Акцентот на потребата од планирање и координирање на мерките и активностите на централно ниво е исклучително важен, но тој треба да се сфати како рамка, како поширока слика за активностите на локално ниво.

Неопходно е да се нагласи важноста од активност на локалната самоуправа во остварување на дел од стратешките цели со оглед на фактот што секоја локална заедница има свои специфики во однос на ризик факторите за појава на детското престапништво па оттука и специфики во дефинирањето на превентивните програми и пристап прилагоден на потребите односно состојбата во којашто се наоѓаат децата во општината.

Успешната имплементација на Стратегијата ќе овозможи зајакнување на капацитетите на институциите, подигање на јавната свест, имплементација на релевантните меѓународни стандарди и унапредување на системот за собирање на податоци.

Сето ова треба да вроди со плод што ќе овозможи правдата за децата и превенцијата на детското престапништво да станат видливи.

Министерството за правда и во иднина ќе продолжи да ја поддржува работата на Државниот совет за превенција на детско престапништво како една од обврските кои произлегуваат од Законот за правда за децата.

1. Вовед во Националната стратегија за превенција и правда за децата во Северна Македонија

Кратенки што се користат во Националната стратегија за превенција и правда за деца

Во Националната стратегија за ПД, како и придружниот Акциски план, се користат следниве **кратенки**:

- ✓ КПД: Конвенција за правата на детето
- ✓ ОК-КПД: Општ коментар на Комитетот за правата на детето
- ✓ ГО/НВО: Организација на граѓанското општество (граѓанска организација)/Невладина организација
- ✓ КПД-Комитет: Комитет за правата на детето
- ✓ ЦСР: Центар за социјална работа
- ✓ ПД: Правда за децата (ПД)
- ✓ МЗ: Министерство за здравство
- ✓ МВР: Министерство за внатрешни работи
- ✓ МП: Министерство за правда
- ✓ МТСП: Министерство за труд и социјална политика
- ✓ МОН: Министерство за образование и наука
- ✓ НКТЗДЗЗ: Национално координативно тело за заштита на децата од злоупотреба и занемарување
- ✓ ДСПДП/ДС: Државен совет за превенција на детско престапништво
- ✓ ОН: Обединети нации
- ✓ УНИЦЕФ: Детски фонд на Обединетите нации

Дефиниции користени во Националната стратегија за правда за деца

Во Националната стратегија за ПД, како и во придружниот Акциски план, се користат следните **дефиниции**:

- ✓ Алтернативи на притвор: Мерки што можат да се изречат на деца во судир со законот кои формално се водат низ системот на кривична правда, и на ниво и на претходна и последователна постапка, кои не подразбираат лишување од слобода.
- ✓ Дете: Секое човечко битие на возраст под осумнаесет години. [член 1 од КПД]
- ✓ Злоупотреба на детски труд: Секоја работа што ја извршува детето и е штетна за неговото здравје, образование, физички, ментален, духовен, морален, физички или социјален развој.
- ✓ Деца во судир со законот: Деца над возраста за кривична одговорност за кои се тврди дека се обвинети или одлучено е дека го прекршиле кривичниот закон. (види дел 1.3.)
- ✓ Дете во контакт со законот: Секое дете кое доаѓа во контакт со правосудниот систем како жртва, сведок или наводен сторител или во поинаква улога во случаи кога е потребна судска интервенција.
- ✓ Систем на правда (за деца): Збир на закони, процедури, стручни лица, органи и институции кои се применуваат на сите (деца) лица кои доаѓаат во контакт со

правосудните системи како наводни (деца) престапници, (деца) жртви, (деца) сведоци или во поинаква улога, во случаи кога е потребна судска интервенција, на пример во случаи на деца и нивното згрижување, старателство или заштита.

- ✓ По мерка на детето: Пристап кој примарно го зема предвид правото на детето на заштита и кој ги зема предвид индивидуалните потреби и ставови на детето во согласност со возраста и зрелоста на детето.
- ✓ Деца жртви на кривични дела се девојчиња/момчиња кои се жртви на кривични дела без оглед на тоа каква е нивната улога во делото или во гонењето на можниот сторител или група сторители. (види и дел 1.3.)
- ✓ Деца сведоци на кривични дела се девојчиња/момчиња кои имаат сознанија за кривичното дело и даваат сведоштва за она што го знаат или тврдат дека го знаат за делото и/или лицето кое го извршило делото. (види и дел 1.3.)
- ✓ Процес на кривична правда: Отривање на кривичното дело, поднесување пријава, истрага, гонење и судење и пост-судски постапки, без оглед на тоа дали случајот се процесуира низ национален, меѓународен или регионален систем за кривично право за возрасни или деца или во неформални правосудни системи.
- ✓ Систем на кривична правда (за деца): Збир на закони, процедури, стручни лица, органи и институции кои се применуваат на (деца) жртви, (деца) сведоци и (деца) лица за кои се тврди дека се обвинети или одлучено е дека го прекршиле кривичниот закон.
- ✓ Одвраќање: Упатување на случаите на деца во судир со законот надвор од формалниот кривично-правен систем, обично кон програми или активности.
- ✓ Лишување од слобода или притвор: Секаков облик на притвор или затвор или сместување на лице помладо од 18 години во опкружување од затворен тип кое тоа не смее да го напушти по своја волја, по наредба на судски. (не е довршена мислата)
- ✓ Експлоатација: Користење на детето за работа или други активности во полза на другите, а на штета на физичкото или менталното здравје, развојот и образованието на детето. Експлоатацијата ги опфаќа, децата но е ограничена на, детски труд и детска проституција.
- ✓ Родовата осетливост подразбира пристап кој гарантира дека во предвид се земени ставовите, грижите, стремежите, можностите и капацитетите на жените, девојчињата, мажите и момчињата.
- ✓ Правда за деца: Системи по мерка на детето од кои придобивка имаат сите деца во контакт со правосудниот систем и кои гарантираат дека на децата им се пружаат добри услуги и заштита, кои функционираат во најдобар интерес на детето и ги земаат предвид возраста и развојната фаза на детето. (види дел 1.3.)
- ✓ Минимална возраст на кривична одговорност: Детето под минимална возраст за кривична одговорност и покрај можноста и неговата вклученост во вршење на кривично дело не може формално да биде обвинето за кривично дело, ниту пак да биде подложено на какви било постапки или мерки на кривичната правда.
- ✓ Притвор во претходна (подготвителна) постапка: Притворот од моментот на лишување од слобода до фазата на диспозиција или казна, вклучително и притвор во текот на судењето.
- ✓ Стручни лица: Лица кои, во контекст на своите професионални задолженија, се во контакт со децата во ризик, децата во судир со законот, децата жртви и/или децата сведоци на кривични дела или се одговорни за третирање на потребите на децата вклучени во правосудниот систем и врз кои се применува законот.
- ✓ Процес на ресторативна правда: Секој процес во кој жртвата и сторителот и каде што е соодветно, други лица или членови на заедницата засегнати од кривичното дело,

заедно активно учествуваат во решавањето на прашањата што произлегуваат од кривичното дело, генерално со помош на олеснувач (фацитатор). Ресторативната правда подразбира процес за решавање на кривичното дело кој има фокус врз исправување на штетата што им е нанесена на жртвите, барање одговорност од сторителите за нивните постапки и, често, вклучување на заедницата во решавањето на дадениот конфликт.

- ✓ Ревиктимизација: Ситуација во која детето претрпува повеќе од еден кривичен инцидент во текот на одреден временски период.
- ✓ Права: Легални, социјални или етички принципи на слобода или овластување; односно, правата се темелните нормативни правила за тоа што им е дозволено на луѓето или што им следува на луѓето, според одреден правен систем, општествена конвенција или етичка теорија. Човековите права се вродени права за сите човечки битија, без оглед на нивната националност, место на живеење, пол, национално или етничко потекло, боја, религија, јазик или кој било друг статус.
- ✓ Секундарната виктимизација се однесува на виктимизација што се јавува не како директен резултат на кривичното дело, туку поради реакцијата (одговорот) на институциите и поединците кон жртвата.
- ✓ Статусни прекршоци: Дела, однесување и пропусти кои не се сметаат за кривични дела ако се сторени од возрасно лице, но се кривични дела кога се сторени од дете, на пример, скитање, нередовност на настава, бегање од домот, итн.
- ✓ Насилство: Сите форми на физичко или ментално насилство, повреда и злоупотреба, занемарување или несовесно постапување, малтретирање или експлоатација, вклучително и сексуална злоупотреба.

Носечката улога на Државниот совет за превенција на детско престапништво

Државниот совет за превенција на детско престапништво (ДСПДП) е формиран во 2009 година како **независен и автономен орган за следење на спроведувањето на Законот за правда за деца**. Во тоа време на сила беше Законот за малолетничка правда (2007), кој потоа беше заменет со Законот за правда за деца (2013). Минатата година беа предложени повеќе измени и дополнувања на овој закон. „Правдата за деца“ не е дефинирана со Законот за правда за деца (2013), ниту со новопредложените измени на Законот за правда за деца (2020). Терминот „правда за деца“ за првпат е искористен во 2008 година и се објаснува на следниов начин: *„Целта на пристапот на правдата за деца е да се гарантира дека системите на правосудството пружаат подобрени услуги и заштита на децата. Поконкретно, пристапот има за цел да обезбеди целосна примена на меѓународните норми и стандарди на сите деца кои стапуваат во контакт со правосудните системи како жртви, сведоци и наводни сторители; како и во други околности кога е потребна судска интервенција, на пример кога станува збор за нивно згрижување, старателство или заштита. Без оглед на причините поради кои децата дошле во контакт со судскиот систем, со нив вообичаено постапуваат истите институции и стручни лица. Оваа цел подразбира и дека на децата им е овозможен пристап до правда за да бараат и да добијат надомест во кривични и граѓански*

прашања“.¹ Советот на Европа ја дефинира „правдата за деца“ на малку поинаков начин и го користи терминот „**правда по мерка на децата**“. „*Правдата по мерка на децата се однесува на судски системи кои гарантираат почитување и делотворно спроведување на сите права на децата на највисоко достигнуво ниво, имајќи ги предвид основните принципи (учеството, најдобариот интерес на детето, достоинството, заштитата од дискриминација и владеењето на правото) и обраќајќи должно внимание на нивото на зрелост и разбирање на детето, како и околностите на случајот. Поконкретно, станува збор за правда што е пристапна, соодветна за возраста, брза, ажурна, приспособена и фокусирана на потребите и правата на детето, што се придржува до правата на детето вклучително и правото на пропишана постапка, правото детето да учествува и ја разбира постапката, почитување на приватниот и семејниот живот и интегритетот и достоинството*“.² Во неодамнешна публикација, од Седиштето на УНИЦЕФ изјавуваат дека „*правдата за деца се однесува на системи по мерка на детето од кои придобивка имаат сите деца во контакт со судскиот систем, кои гарантираат дека на децата им се пружени соодветни услуги и заштита. Системите по мерка на децата осигуруваат дека судските механизми работат во најдобар интерес на детето и ги земаат предвид возраста и развојната фаза на детето*“ и дека терминот се користи како меѓусебно заменски термин со „**правда за деца**“.³

Во контекст на **Националната стратегија за превенција и правда за деца во Република Северна Македонија**, во понатамошниот текст „Национална стратегија за превенција и ПД“, „правда за деца“ се однесува на судски систем кој е по мерка на детето и родово-осетлив, кој гарантира дека на сите деца во контакт/судир со законот им се пружа соодветна услуга и заштита. Во Националната стратегија за ПД не се користи терминот „систем за детска правда“, туку „систем за правда за деца“.

Трите групи деца опфатени со оваа Стратегија

Законодавството за правда за децата разликува три групи деца:

- Деца во ризик (опфатени се различни групи на деца во ризик).
  - Деца во судир со законот (се прави разлика меѓу деца од 14 до 16 години и деца од 16 до 18 години).
  - Деца жртви и деца сведоци на криминал (се дава само дефиницијата за „деца жртви“).
- Оваа стратегија го следи законскиот пристап и ги опфаќа истите групи деца, но користи малку поинаква терминологија и дефиниции за да обезбеди усогласување со меѓународните стандарди за правда за деца:
- Ранливи деца изложени на ризик да дојдат во судир со законот и деца под минималната возраст за кривична одговорност инволвирани во престапништво.
  - Деца во судир со законот на/над минималната возраст за кривична одговорност (од 14 до 18 години).
  - Деца жртви и деца сведоци на криминал (од 0 до 18 години).

¹ Обединети нации, Упатства на Генералниот секретар на Обединетите нации; Заеднички пристап на ОН за правда за деца, 2008 година

² Комитет на министри на Советот на Европа, Упатства за правда по мерка на децата и Меморандум со објаснување, 2010 година

³ УНИЦЕФ, Одделение за податоци, анализа, планирање, следење и остварување на правда за децата; Преглед на иновативни податочни иницијативи ширум целиот свет, Њујорк, 2021 година.

За да се однесува на сите групи на деца опфатени со оваа Национална стратегија, се користи чадор терминот „деца (во ризик да дојдат) во конфликт/контакт со законот“. Во оваа Националната стратегија, се користи генерички термин „деца (во ризик да дојдат) во конфликт/контакт со законот кој се однесува на сите групи на деца опфатени во неа. На меѓународно ниво, децата вклучени или погодени од граѓански и управни постапки, исто така, се сметаат за деца во контакт со законот. Сегашната Национална Стратегија не ги покрива овие две групи деца, но ДККСК има намера да вклучи активности кои се однесуваат на правата и потребите на децата вклучени или погодени од граѓански постапки и управни постапки во својата следна петгодишна национална стратегија (2027-2031).

Цели на Националната стратегија за превенција и правда за деца

Потребно е да се изготви Национална стратегија за превенција и ПД **за да се обезбедат трајни подобрувања во системот за правда за децата** во Република Северна Македонија. Националната Стратегија за превенција и ПД поаѓа од тековната положба на децата во контакт/судир со законот и предлага сеопфатна и прагматична програма на активности со цел постепено да се оствари позитивна промена за децата во контакт/судир со законот и подобрување на правдата за децата. Временската рамка на Националната стратегија за превенција и ПД во Република Северна Македонија ќе биде **пет години**, односно периодот од септември 2022 до јуни 2027 година. **Главните цели на Националната стратегија за превенција и ПД** на Република Северна Македонија се:

- ✓ Да се потпомогне делотворно исполнување на меѓународните обврски од страна на властите и да се промовира усогласеност на националното законодавство со меѓународните и регионалните стандарди за правда за деца.
- ✓ Да се поттикнат властите, стручните лица за ПД, поборниците за ПД, невладините организации (НВО) и останатите организации на граѓанското општество (ГО) да го потпомогнат постигнувањето на правдата за деца.
- ✓ Да ги насочат владините функционери, стручните лица за ПД, поборниците за ПД и НВО/ГО да работат на задачите што треба да ги извршат за да се обезбеди правда за децата и да се промовира соработка меѓу овие групи.
- ✓ Да оформат и да ги зајакнат националните агенции и тела што работат со децата во контакт/судир со законот.
- ✓ Да се изработуваат програми конкретно насочени кон правда за најранливите групи деца во контакт/судир со законот, особено девојчињата, децата што живеат/работат на улиците, децата во институции и децата лишени од слобода, децата со попреченост, децата Роми/децата од малцински групи, децата со ХИВ/СИДА, децата припадници на ЛГБТКИ и жртвите на традиционални штетни практики/обичаи.
- ✓ Да ја потпомогне мобилизацијата на домашни и меѓународни ресурси, како и обуки и експертиза за да се постигне правда за сите деца во контакт/судир со законот.
- ✓ Да промовира комплементарност со останатите национални стратегии, особено во областите на детска заштита, социјална заштита, образование и/или здравство.⁴

⁴ Три најважни национални стратегии се Националната стратегија и акциски план за спречување на насилството врз децата (2020-2025) и Националната стратегија за деинституционализација (2018-2027), Стратегија за пробација

Клучни прашања што треба да се земат предвид во изработката на Националната стратегија за превенција и правда за деца

Процесот на изработка на Националната Стратегијата за превенција и ПД на Република Северна Македонија од страна на ДС, во тесна соработка со УНИЦЕФ Северна Македонија, ГО-СППМД и другите клучни засегнати страни, зависи од специфичните околности и потреби на децата во контакт/судир со законот. Сепак, постојат некои општи принципи што важат за сите Национални стратегии. Тоа се: ⁵

- ✓ Да им се даде подеднакво значење на процесот на изработка и на исходот од него.
- ✓ Националната стратегија да има поттикнувачко дејствуво (да е ориентирана кон акција).
- ✓ Клучните засегнати страни, вклучително и граѓанското општество, да го поддржуваат процесот уште од самиот почеток, со цел да се добијат нивните перспективи и согласност околу секој чекор од процесот на изработка.
- ✓ Вклученост на (ранливите) деца (во контакт/судир со законот) во процесот на изработка на Националната стратегија.
- ✓ Да се поведе сметка Националната стратегија да има и меѓународни димензии.
- ✓ Изработката на Националната стратегија да е континуиран процес, при што исполнувањето на една стратегија води кон започнување на следната стратегија.

Процес на изработка на Националната стратегија за превенција и правда за деца и Акцискиот план

ДС ќе работи во блиска координација со УНИЦЕФ Северна Македонија и ГО-СППМД во текот на изработката на Националната стратегија за превенција и ПД и придружниот Акциски план. Планирани се следните **осум чекори**:

- ✓ Изработка на нацрт-рамката за Националната стратегија за ПД од страна на УНИЦЕФ [15 јули до 3 август 2021 година].
- ✓ Дискусија околу нацрт-рамката на Националната стратегија за ПД меѓу УНИЦЕФ и ГО-СППМД и вметнување на новодобиените сугестии [4 до 20 август 2021 година].
- ✓ Дискусија околу нацрт-Националната стратегија за ПД со ДСПДП и другите клучни засегнати страни [01 септември до 04 ноември 2021 година].
- ✓ Финализирање на Националната стратегија за ПД од страна на ДСПДП, УНИЦЕФ и ГО-СППМД [04 до 14 декември 2021 година].
- ✓ Изработка на нацрт-акциски план од страна на УНИЦЕФ [20 октомври до 3 ноември 2021 година].
- ✓ Дискусија за нацрт-акцискиот план со ДСПДП и другите клучни засегнати страни [13 до 17 декември 2021 година]
- ✓ Финализирање на Акцискиот план од страна на ДСПДП, УНИЦЕФ и ГО-СППМД [18 до 14 декември 2022 година]

---

⁵ Канцеларијата на Високиот комесар на Обединетите нации за човекови права, Прирачник за национални акциски планови за човекови права, Обединети нации, Њујорк и Женева, 2002 година

Стратешко планирање на Националната стратегија за превенција и правда за деца

За изработка на Националната стратегија за превенција и ПД на Република Северна Македонија неопходно е стратешко планирање од страна на (ДСПДП) ДС, во тесна соработка со УНИЦЕФ Северна Македонија, ГО-СППМД и останатите клучни засегнати страни. Стратешкото планирање е наменето за да се разберат предизвиците, трендовите и прашањата во однос на правдата за децата; да се утврди што им е потребно на децата во контакт/судир со законот; и да се одреди најделотворниот и најефикасен можен начин за постигнување правда за сите деца, вклучувајќи ги и најранливите. Стратешката рамка на Националната стратегија за превенција и ПД на Република Северна Македонија ги опфаќа следните пет компоненти (види го дијаграмот во прилог):⁶

- ✓ Визија (види дел 2.1)
- ✓ Мисија и водечки начела (види дел 2.2 и 2.3)
- ✓ Стратешки приоритетни области (види дел 3.1)
- ✓ Стратешки цели и стратешки показатели (види дел 3.2. До 3.5)⁷
- ✓ Акциски план (види дел 4)

2. Визија, мисија и водечки принципи на Националната стратегија за превенција и правда за деца

Изјава за визијата за правдата за деца

Изјавата за визија е исказ за тоа „што сакаме да постигнеме“, „каде одиме“ и/или „што се надеваме дека ќе постигнеме“. Формулацијата на визијата се однесува на „амбицијата“, „желбата“ и „иднината“ и го поставува целокупниот правец и цел на Националната стратегија за превенција и ПД. Може да се протолкува и како „утопија“ што ја покажува идеалната состојба или „свезда Северница“ што го налага фокусот и долгорочната ориентација. Во процесот на формулирање на изјавата за визијата, ДСПДП, УНИЦЕФ Северна Македонија и ГО-СППМД треба да имаат предвид дека визијата треба да биде:

- ✓ Осмислена, т.е. засегнатите страни на ПД да ја разбираат и споделуваат.
- ✓ Инклузивна, т.е. доволно широка за да ги опфати разновидните локални перспективи за ПД.
- ✓ Инспиративна и стимулативна за сите вклучени во изготвувањето на Националната стратегија за ПД.
- ✓ Концизна, т.е. кратка и ~~до~~ јасна, податна за лесно да се пренесе на чинителите за ПД.

Позитивните слогани како „правда за сите девојчиња и момчиња во Република Северна Македонија“ или „правда по мерка на детето за сите деца во Северна Македонија“ може да послужат како средство да се инспирираат чинителите за ПД, но се премногу нејасни и општи за вистински да наметнат и да дадат насока.

⁶ Обединетите нации, Водич за стратешко планирање за менаџери, 2018. [<https://cpdcngo.org/download/strategic-planning-guide-for-managers-united-nations>]

⁷ Стратешките индикатори се дел од Акцискиот план

Изјава за визијата за правда за деца:

„За сите деца во Република Северна Македонија се обезбедува превенција од нивно доаѓање во допир со законот и пристап до систем за правда кој е по мерка на детето, родово-осетлив и соодветно приспособен да ги гарантира нивните права согласно меѓународните норми и стандарди за правда за деца, заснован на сеопфатна национална правна рамка и меѓусекторска соработка помеѓу органите за правда за деца, социјална заштита, здравството и/или образованието“.

Изјава за мисијата за правда за деца

Изјавата за мисијата во голема мера наликува на изјавата за визија, но е поконкретна и насочена кон акција. Изјавата за мисијата е општа изјава за „како ќе ја оствариме нашата визија“. Наведува „што правиме“ и „за кого го правиме тоа“. Ја опфаќа „целта“ и „мотивацијата“ и може да се однесува и на конкретно прашање, на пр.: „со децата во ризик и децата во контакт/судир со законот се постапува како со возрасни, наместо девојчиња и момчиња со сопствени различни развојни потреби“, или цел, како што се „обезбедување пристап до правда по мерка на детето за сите девојчиња и момчиња“. Формулирањето на мисијата ги резимира главните цели.

Изјава за мисијата за правда за деца:

„До крајот на 2027 година, Република Северна Македонија има одржлив, родово-осетлив и соодветно оспособен правосуден систем по мерка на детето кој:

- ✓ е надградба на постојните силни страни, експертиза и меѓусекторски партнерства;*
- ✓ спречува ранливите деца и децата под минималната возраст на кривична одговорност да дојдат во судир со законот преку програми за секундарна превенција и рана интервенција и поддршка на нивните родители, семејства и локални заедници;*
- ✓ го намалува рецидивизмот и ги реинтегрира децата во судир со законот во нивните заедници по пат на специјализирање на системот за правда за деца, меѓусекторска соработка, правично постапување и судење, мерки засновани во заедницата, социјална реинтеграција, рехабилитација, лишување од слобода и предвремен отпуст во согласност со меѓународните и регионалните стандарди;*
- ✓ гарантира дека децата жртви на кривични дела не трпат секундарна виктимизација од страна на институциите на судскиот систем и стручните лица, а децата сведоци на криминал се заштитени од непотребни тешкотии кога поминуваат низ процесот на правда (за деца) на тој начин што се почитуваат нивните права, се зајакнуваат мерките за заштита и се воспоставуваат интегрирани мултидисциплинарни и меѓусекторски услуги;*
- ✓ активно учество на децата во остварувањето на нивните права и интереси во судските постапки;*
- ✓ сеопфатна национална рамка за правда за деца, подигнување на свеста за правдата за деца и управување со податоците за правдата за деца“.*

Водечки начела врз кои се темели Националната стратегија за превенција и правда за деца

Визијата и мисијата се поткрепени со водечките начела за правдата за децата. Следните дванаесет начела претставуваат поткрепа на пристапот за правда за деца во Република Северна Македонија и ќе ја обликуваат изработката на Националната стратегија за превенција и ПД и придружниот Акциски план од страна на ДСПДП, УНИЦЕФ Северна Македонија, ГО-СППМД и другите клучни засегнати страни:⁸

- ✓ Секое дете има право на живот, опстанок и развој.
- ✓ Секое дете има право првенствено да се земе предвид неговиот најдобар интерес.
- ✓ Секое дете има право со него да се постапува на достоинствен начин и со сочувство.
- ✓ Секое дете има право слободно да ги изразува своите ставови и да биде сослушано.
- ✓ Секое дете има право на заштита од злоупотреба, експлоатација и насилство.
- ✓ Секое дете има право со него да се постапува праведно и рамноправно, без никаква дискриминација.
- ✓ Секое дете има право да му бидат дадени релевантни информации и поуки.
- ✓ Секое дете има право да биде придружувано и згрижено од своите родители.
- ✓ Секое дете има право на доверливост и заштита на приватноста.
- ✓ Секое дете има право на правни и процедурални гаранции.
- ✓ Секое дете има право на мултидисциплинарни и интердисциплинарни пристапи и услуги.
- ✓ Секое дете има право мерката на институционализација и лишување од слобода да се користи само како мерка во краен случај, и само со најкратко соодветно времетраење.

3. Стратешки приоритетни области и цели на Националната стратегија за превенција и правда за деца на Северна Македонија

Стратешки приоритетни области по целна група на деца (во ризик од доаѓање) во контакт/судир со законот

Стратешките приоритетни области создаваат **мост помеѓу изјавите за визијата и мисијата и стратешките цели** што се неопходни за остварување на визијата и мисијата. Стратешките приоритетни области се „она на што ќе се фокусираме“, „целите што се надеваме дека ќе ги постигнеме во одреден временски период“ или „вредностите или иницијативите од поголемата листа на задачи што сакаме први да ги оствариме“. Стратешките приоритетни области се определуваат со помош на стратешките цели, кои можеме да ги наречеме и „краткорочни цели/задачи“ и стратешките показатели. **Со стратешките цели** се утврдува начинот „како ќе напредуваме“ или „конкретните активности што се потребни за да се

⁸ Обединетите нации, Насока на Генералниот секретар на Обединетите нации; Заеднички пристап на ОН за правда за деца, 2008 година; Комитет на министри на Советот на Европа, Насоки за правда што им одговара на децата и Меморандум со објаснување, 2010 година

постигне спроведување на стратегијата“. **Стратешките показатели** играат витална улога во рамките на Националната стратегија за превенција и ПД за да „се одреди колку добро напредуваме кон остварување на секоја стратешка цел“ и „фокусот на дискусиите меѓу засегнатите страни за ПД да се одржи насочен кон вистинските прашања“. За секоја стратешка цел, треба да се изработи низа на показатели кои овозможуваат увид во тоа колку добро се остварува целта. Со текот на времето и низ нивното користење, показателите може дополнително да се прочистуваат/менуваат и да се прилагодуваат. ДСПДП, УНИЦЕФ Северна Македонија, ГО-СППМД и другите чинители за ПД ќе ги определат стратешките приоритетни области со придружните стратешки цели и стратешки показатели за трите групи на деца, како и стратешките приоритетни области кои се однесуваат на сите деца (наречени „трансверзални стратешки приоритетни области“). Дванаесетте стратешки приоритетни области се:

- ✓ **Ранливи деца кои се изложени на ризик да дојдат во судир со законот и деца под минималната возраст за кривична одговорност кои се инволвирани во престапништво:**
  - **Стратешка приоритетна област 1:** Широк опсег на програми/услуги за секундарна превенција насочени кон ранливите категории на деца изложени на ризик да дојдат во судир со законот и кон нивните родители/законски старатели и семејства, што треба да ги спроведуваат установите органите за социјална заштита, локалните ГО/НВО и останатите релевантни чинители.
  - **Стратешка приоритетна област 2:** Се спроведува широк опсег на програми/услуги за рана интервенција насочени кон децата под минималната возраст за кривична одговорност (<14 години) кои се впуштиле во престапништво (<МВКО) и нивните родители/законски старатели и семејства од страна на установите за социјална заштита, локалните ГО/НВО и другите релевантни чинители.
  - Види „трансверзални стратешки приоритетни области (дел 3.5) и Национална стратегија за превенција и заштита на деца од насилство
- ✓ **Деца над минималната возраст за кривична одговорност кои се во судир со законот:**
  - **Стратешка приоритетна област 3:** Реализирана е специјализација на системот за социјална заштита и системот за правда за деца насочена кон децата во судир со законот (≥14 години до <18 години) и зајакната е меѓусекторската соработка меѓу стручните лица од социјалната заштита, правдата за деца и останатите стручни лица и ГО/НВО.
  - **Стратешка приоритетна област 4:** Правото на правично постапување и судење на децата во судир со законот (≥14 години до <18 години) се остварува согласно најдобриот интерес на децата во конфликт со законот и е почитувано од страна на стручните лица за правда за деца и стручните лица за социјална заштита во текот на процесот на правда за деца од сите релевантни чинители.
  - **Стратешка приоритетна област 5:** Приоритет им се дава на мерките што се извршуваат во заедницата/семејството кои имаат за цел намалување на рецидивизмот и давање конструктивна улога на децата во судир со законот (≥14 години до <18 години) во општеството, додека индивидуалните проценки се користат за приспособување на мерките засновани во заедницата/семејството на потребите на децата во судир со законот.
  - **Стратешка приоритетна област 6:** Институционалното сместување и лишување од слобода на децата во судир со законот (≥14 години до <18 години) да се користи како мерка во краен случај и во најкраток соодветен временски период, и во

согласност со меѓународните стандарди за правда за децата во сите фази од процесот на правда за деца.

- Види „трансверзални стратешки приоритетни области“ (дел 3.5).
- ✓ **Деца жртви и деца сведоци на кривични дела вклучени во процесот на правда (за деца):**
- **Стратешка приоритетна област 7:** Спречување на сите форми на секундарна виктимизација на децата-жртви и децата сведоци на кривични дела при нивно вклучување во кривично-правниот процес преку почитување на нивните права и гарантирање посебни мерки за заштита во сите фази од кривично-правниот процес.
  - **Стратешка приоритетна област 8:** Формирани се постојани меѓусекторски тимови за постапување со децата-жртви и децата сведоци на кривични дела и нивните родители/старатели, со цел да се обезбедат координирани и ефективни услуги и безбедно опкружување во текот на нивната вклученост во процесот на правда за деца.
  - Види и „трансверзални стратешки приоритетни области“ (дел 3.5) и Национална стратегија (2020-2025) и Акциски план (2020-2022) за превенција и заштита на децата од насилство.
- ✓ **Сите деца (во ризик од доаѓање) во контакт/судир со законот:** [„трансверзални приоритети“]
- **Стратешка приоритетна област 9:** Децата кои се во контакт/судир со законот се поттикнати да учествуваат во одлучувањето во врска со прашањата што ги засегаат, а на нивните ставови и грижи им е дадено должно внимание во текот на целиот процес на правда за деца.
  - **Стратешка приоритетна област 10:** Правната рамка за правда за деца е подобрена во согласност со меѓународните стандарди, а единаесетте стратешки приоритетни области за правдата за деца се вградени во примарното и/или секундарното законодавство.
  - **Стратешка приоритетна област 11:** Подигната свест кај пошироката јавност, медиумите, родителите и стручните лица за превенција на детското престапништво, правата на децата во контакт/судир со системот за правда (за деца) и влијанието на системот за правда (за деца) врз децата.
  - **Стратешка приоритетна област 12:** Воспоставен ефикасен и делотворен национален систем за управување со податоците за правда за деца, се собираат расчленети податоци за децата во контакт/судир со законот и се следи системот на правда за деца.

Две стратешки приоритетни области кои се однесуваат на децата од ранливи категории и децата под минималната возраст за кривична одговорност

Стратешка приоритетна област 1 „ Програми за секундарна превенција“

Образложение на стратешката приоритетна област 1

Стратешка приоритетна област 1:

„Широк опсег на програми/услуги за секундарна превенција насочени кон ранливи категории на деца изложени на ризик да дојдат во судир со законот и кон нивните родители/ старатели и семејства, што треба да ги спроведуваат установите за социјална заштита, локалните ГО/НВО и останатите релевантни чинители.“⁹

Секундарната превенција се однесува на програмите специјално наменети за деца кои се идентификувани од системот за заштита на децата, системот за социјална заштита, образовниот систем, здравствениот систем или системот за правда (за деца) како деца што се изложени на (висок) ризик од инволвирање во престапништво. На пример, програми кои се фокусираат на децата кои живеат/работат на улица, децата кои живеат во привремени живеалишта или во живеалишта без уредена инфраструктура или во неповолни области со концентрација на економски и социјални проблеми, деца кои воопшто не се опфатени во образовниот систем или деца кои предвремено го напуштиле училиште, деца кои се вклучуваат во активности на банди, бремени девојчиња, деца на родители зависници од алкохол и/или дрога, деца на родители кои се во затвор и деца од семејства во кои е присутно насилство. Програмите за секундарна превенција ја **потпомогнуваат успешната социјализација и интеграција на ранливите деца**,¹⁰ особено со помош на нивното семејство, заедница и врснички групи, училиште, стручна обука и работните места. Поконкретно, програмите за превенција треба да се фокусираат на поддршка на децата и семејствата од особено ранливи категории. Постои можност Република Северна Македонија да си има свои специфични коренити причинители кои довеле до сериозни тешкотии во однесувањето на децата, кои треба да ја обликуваат изработката на секундарната стратегија за превенција. Интензивните програми за превенција спроведувани во семејство, училиште и заедница, **наменети да доведат до позитивни промени во семејството, училиштето, заедницата и врсничките односи**, го намалуваат ризикот децата да дојдат во судир со законот. На пример, како успешни се покажале програмите за подобрување на интеракцијата родител-дете, партнерствата со училишта, позитивната врска со врсниците и културно-забавните активности. Програмите за секундарна превенција треба да бидат организирани од **системот за социјална заштита**, по можност во тесна соработка со локалните граѓански организации. Тие одговараат на специфичните потреби, проблеми, грижи и интереси на децата од ранливите категории, особено оние што престануваат да посетуваат училиште или се исклучени, или пак не го завршуваат своето формално образование, и се фокусираат на советување и насочување на семејствата на ранливите деца, особено оние во ранливи ситуации или онаму каде што постои насилство. Се препорачува активен ангажман на родителите и врсничка поддршка. Инвестирањето во грижата за раното детство, како и

⁹ Ставови 9 до 12 од КПД-ГК24 за правата на децата во детскиот правосуден систем (2019); Насоки за Ријад 10 до 44 (1990)

¹⁰ Водечки принцип 7 „Спречување судир со законот како клучен елемент на секоја политика за малолетничка правда“ од Заедничкиот пристап на ОН за правда за деца (2008)

образованието резултира со помали стапки на идно насилство и криминал. Како апсолутен приоритет, децата треба да бидат поддржани во рамките на нивните семејства и заедници и да се фокусираат на советување и насочување на семејствата на ранливите деца, особено оние во ранливи ситуации или каде што се случува насилство. Како апсолутен приоритет, децата треба да добијат поддршка во рамките на нивните семејства и заедници.¹¹ Добро изработена стратегија за секундарна превенција, исто така, подразбира **затворање на патиштата кон системот за правда за деца** преку декриминализација на статусни прекршоци што не се сметаат за кривични дела доколку се извршени од возрасни, како што се нередовност на настава, бегане од дома или од институција, питачење, неовластено пристапување и адолесценти кои се впуштаат во доброволни сексуални дејствија. Статусните прекршоци често се резултат на сиромаштија, бездомништво или семејно насилство.¹²

Тековна состојба

Врз основа на законската одредба предвидена во Закон за социјална заштита (Сл.весник бр.104 од 23.05.2019 на РСМ) за развивање на услуги на советување кои опфаќаат советодавна-тераписка и советуваљшна работа за превенирање и ублажување на последиците од настанати социјални проблеми, донесен е Правилник за начинот, обемот, нормативите и стандардите за давање на услугите на советување и за простор, средства, кадри определени според степен на квалификации и профили според видот на услугата и бројот на корисници и потребната документација за советуваљште („Службен весник на Република Северна Македонија“ (Сл весник бр.84 од 16.04.2021) кој поблиску го одредува начинот и стандардот за давање на оваа услуга. Услугите во советуваљштето се од областа на советување на подготовка за живот во семејство, подготовка за родителство, подготовка за планирање на семејство, брачно/партнерско советување за партнери со нарушени односи, советување при развод на брак, психо-социјална поддршка за жртви на семејно насилство, психо-социјален третман на сторители на семејно насилство и други специјализирани видови на советување. Услугите на советување се обезбедуваат од страна на: јавна установа за социјална заштита, приватна установа за социјална заштита, здружение. Сите треба да поседуваат дозвола, а вработените лиценци за давање услуги на советување. Давателот на услуга изготвува посебна програма за услугата на советување,

---

¹¹ Во Упатството 14 од Упатството на ОН за алтернативна грижа за децата (2012) се вели: „Отстранувањето на детето од грижа за семејството треба да се гледа како мерка во краен случај и треба, секогаш кога е можно, да биде привремено и што е можно пократко. Одлуките за отстранување треба редовно да се прегледуваат и враќањето на детето на родителска грижа, откако ќе се решат или исчезнат првобитните причини за отстранување, треба да биде во најдобар интерес на детето, во согласност со проценката предвидена во став 49 подолу“.

¹² Упатствата од Ријад бр. 56 и став 12 од КПД-ГК24 препорачуваат укинување на постојните законски одредби за тн. „статусни прекршоци“ со цел да се спречи понатамошна стигматизација, виктимизација и криминализација на децата и да се воспостави еднаков третман според законот за деца и возрасни. Декриминализацијата на неприфатливите поведенија е промовирана и со Светскиот извештај на ОН за насилство врз децата (2006). Се наведува дека „неприфатливите поведенија“ (статусните прекршоци) (како нередовност на настава), механизмите за преживување (како питачење, продавање секс, барање храна, лутање или скитање), виктимизација поврзана со трговија со луѓе или криминална експлоатација и антисоцијално или непресметливо однесување треба да се декриминализираат“.

која се реализира преку индивидуална и групна работа.

Во текот на 2020 и 2021 година спроведени се програми за секундарна превенција од јавни установи, училишта и здруженија на граѓани.

Законот за социјална заштита предвидува преземање на мерки и активности на социјална превенција со кои се спречува настанување на социјални ризици, се врши рано откривање и ран третман на граѓанинот изложен на социјален ризик, со цел надминување или ублажување на штетните последици од изложеноста на социјален ризик. Превентивната работа опфаќа едукативно-советувалишна работа, развивање на формите на самопомош, волонтерска работа со лично ангажирање и примена на други методи кои соодветствуваат на потребите на корисниците на социјалната заштита. Со Законот е предвидено дека во годишната програма за остварување на социјалната заштита треба да се предвидат мерки и потребни средства за остварување на социјалната превенција.

Во најголем дел од ЦСР, превентивната едукативно-советувалишна работа е занемарена. Од 2004 година, со укинување на задолжителната посета на предбрачните советувашишта, се запостави и советувашишната работа во делот на бракот и семејството. Постои потреба од нивно повторно реактивирање, бидејќи искуствата се позитивни и во голема мера се корисни за граѓаните. ЦСР располагаат со стручен кадар кој е едуциран за вршење советувашишна работа, а чиј потенцијал во моментот е неискористен. Покрај сопствените, ЦСР би можеле да ги користат и експертизата и ресурсите на приватниот и невладиниот сектор.

За да се подобрат услугите за советување потребно е да се инвестира во обуки за вработените за различни советодавни и терапевтски пристапи. Со Законот за социјална заштита се дава можност стручните работници да се стекнат со специјализирана лиценца за советување и терапевтска работа. Исто така, постојните недржавни даватели на советодавни и терапевтски услуги може да се лиценцираат и установите за социјална заштита да ги користат како овластени даватели на услуги со цел да можат да ги дадат овие услуги во сложени ситуации во кои корисниците би биле упатени до нив.

Во текот на 2020 година во ЦСР се спроведени 107 мерки на соодветна психо-социјална интервенција и третман спрема 114 деца. Мерката Упатување во соодветно советувашиште е остварена спрема 13 деца.

Согласно Законот за спречување и заштита врз жените и семејното насилство отворени се 11 советувашишта за работа со жени жртви на родово базирано/семејно насилство.

Согласно Закон за основно образование и Законот за средното образование, училиштата спроведуваат советувања според Програмите за советување на ученици и родители, односно старатели, а со цел да се превенираат негативни состојби кај ученикот како нередовност на настава, слаб училишен успех, насилство, напуштање на училиштето, антисоцијално и асоцијално однесување, користење на говор на омраза. Вклучувањето на родителот/ите во овие програми е задолжително и во насока на нивна проактивна улога и зајакнување на неговите родителски капацитети. Податоци за извршени советувања на

родители/старатели и ученици за учебната 2020/2021 година доставиле 334 основни училишта и 103 средни училишта. Едно средно училиште и пет основни училишта не ги доставиле бараните податоци.

Во текот на учебната 2020/2021 година спроведени се советување на ученици и родители односно старатели

Табела 1. Вкупен број на **родители/старатели** со кои е извршено советување во учебната 2020/2021 година во **основните училишта**

Родители/Старатели	Намален успех во учењето	Нередовно посетување настава	Несоодветно однесување во училиштето	Родители кои не се појавиле на советување и за кои е известен ЦСР
Прво полугодие	2099	2278	212	102
Второ полугодие	1806	1941	324	55
Вкупно	3905	4219	536	157

Табела 2. Вкупен број на **ученици** со кои е извршено советување во учебната 2020/2021 година во **основните училишта**

Ученици	Намален успех во учењето	Нередовно посетување на настава	Несоодветно однесување во училиштето
Прво полугодие	2016	2182	248
Второ полугодие	1748	1810	320
Вкупно	3764	3992	568

Табела 3. Вкупен број на **основни училишта** во кои се извршило советување во учебната 2020/2021 година

Советувања	Вкупно основни училишта
Прво полугодие	274
Второ полугодие	271

Табела 4. Вкупен број на **родители/старатели** со кои е извршено советување во првото полугодие на учебната 2020/2021 година во **средните училишта**

Родители/Старатели	Намален успех во учењето	Нередовно посетување настава	Несоодветно однесување во училиштето	Родители кои не се појавиле на советување и за кои е известен ЦСР
Прво полугодие	2975	1585	170	23
Второ полугодие	2475	1607	174	22
Вкупно	5450	3192	344	45

Табела 5. Вкупен број на ученици со кои е извршено советување во учебната 2020/2021 година во **средните училишта**

Ученици	Намален успех во учењето	Нередовно посетување настава	Несоодветно однесување во училиштето
Прво полугодие	2764	1443	173

Второ полугодие	2057	1472	59
Вкупно	4821	2915	232

Табела 6. Вкупен број на **средни училишта** во кои се извршило советување во учебната 2020/2021 година

Советувања	Вкупно средни училишта
Прво полугодие	99
Второ полугодие	101

Стратешките цели поврзани со стратешката приоритетна област 1

Стратешка област 1 ќе биде постигната преку 2 стратешки цели:

- ✓ **Стратешка цел 1.1:** Програми/услуги за секундарна превенција насочени кон ранливи деца изложени на ризик да дојдат во судир со законот и нивните родители/законски старатели и семејства, изработени, подобрени и приспособени од Центрите за социјална работа (ЦСР), полицијата, МОН, од локалната самоуправа и ГО/НВО на ниво на општински плански регион.
- ✓ **Стратешка цел 1.2:** Изработка на упатства за стручните лица од Центрите за социјална работа (ЦСР), ГО/НВО, полицијата, образованието и од локалната самоуправа за реализација на секундарните превентивни програми/услуги за ранливите деца изложени на ризик да дојдат во судир со законот и нивните родители/законски старатели и семејства и зајакнување на капацитетот на вработените да ги применуваат упатствата по пат на систематско и континуирано градење капацитети.

Стратешка приоритетна област 2 „Програми за рана интервенција“

Образложение за стратешката приоритетна област 2

Стратешка приоритетна област 2:

„Се спроведува широк опсег на програми/услуги за рана интервенција насочени кон децата под минималната возраст за кривична одговорност (<14 години) кои се впуштиле во престапништво (<МВКО) и нивните родители/законски старатели и семејства од страна на установите за социјална заштита, локалните ГО/НВО и другите релевантни чинители.¹³“

¹³ Упатство за белешка на УНИЦЕФ за ЦИЕ/ЗНД за одговорите на децата кои го прекршиле законот, но се под минималната возраст на одговорност како малолетен сторител, 2010 година; Регионална канцеларија за

Минималната возраст за кривична одговорност се однесува на минималната возраст под која законот утврдува дека децата се кривично неодговорни.¹⁴ Во Република Северна Македонија, минималната возраст за кривична одговорност е 14 години, што е во согласност со меѓународните стандарди.¹⁵ Од децата кои се под минималната возраст за кривична одговорност во времето на извршување на нивното (наводно) дело, не можат да се бара одговорност во кривично-правна постапка. Не е возможно да бидат формално обвинети и да се покрене правна постапка (за деца). Децата под минималната возраст за кривична одговорност кои се инволвирани во престапништво **не треба да се сметаат за деца кои извршиле кривични дела**, туку за деца на кои им е потребна посебна грижа и заштита. Во случај кога е неопходно да се утврди дали детето било вклучено во наводното кривично дело, **разговорот може да го спроведат само специјално обучени стручни лица**. Интервјутото треба да се спроведе во присуство на родителите/старателите на детето (доколку тоа е во најдобар интерес на детето) и неговиот адвокат/правен застапник, во просторија посебно опремена за разговор со дете во центар за социјална работа или полициска станица, или во домот на семејството или училиштето на детето, или некое друго место каде што детето се чувствува удобно. **Програмите за рана интервенција** се неопходни за деца под 14 години кои се инволвирани во престапништво. Програмите за рана интервенција треба да бидат изготвувани и реализирани од **органите за социјална заштита**, по можност во тесна соработка со граѓанските организации, фокусирани на обезбедување помош и услуги на децата врз основа нивните индивидуални карактеристики и потреби, и давање поддршка на нивните семејства. Програмите за рана интервенција за деца под минималната возраст за кривична одговорност треба да бидат по мерка на детето и да ги третираат повеќекратните психосоцијални причини за однесувањето на децата, како и да ги зајакнат заштитните фактори кои можат да ја поттикнат отпорноста. Примери за такви програми се поддршка за семејството и/или родителите, третман во случај на злоупотреба на супстанции во семејството, третман во случај на сериозни проблеми во однесувањето на детето, курс за родителски вештини, структурирани рекреативни и културни активности, дополнителна образовна поддршка, упатување во дневен центар, курс за животни вештини, индивидуално или семејно советување, медијација и менторство. На интервенциите мора да им претходи сеопфатна и интердисциплинарна проценка на потребите на детето. Како апсолутен приоритет, децата под минималната возраст за кривична одговорност кои се инволвирани во престапништво треба да добијат поддршка во рамките на своите семејства и заедници. Во исклучителни случаи кога е неопходно **сместување надвор од домот**, таквото алтернативно згрижување по можност треба да биде во семејна средина, иако во одредени случаи и сместувањето во резиденцијално згрижување може да биде соодветно. Институционализацијата на децата под минималната возраст на кривична одговорност треба да се користи само како мерка во краен случај и со најкратко соодветно времетраење, како и да подлежи на редовна судска ревизија.

ЦИЕ/ЗНД, добри практики и ветувачки иницијативи во малолетничката правда во регионот на ЦИЕ/ЗНД, 2010; Регионалната канцеларија на УНИЦЕФ за Блискиот Исток и Северна Африка (МЕНАРО), Регионални упатства за соработка помеѓу актери вклучени во случаи на деца во судир со законот, кои се под минималната возраст за кривична одговорност, 2017 година.

¹⁴ Видете ја и фуснота 9 за деца под минималната возраст за кривична одговорност.

¹⁵ Став 22 од КПД-ГК24 за правата на децата во детскиот правосуден систем (2019).

Тековна состојба

Згрижување и воспитание на децата од предучилишна возраст - како дејност се организира за згрижување, престој, нега, исхрана, воспитание, образование, спортско-рекреативни, културно-забавни активности, мерки и активности за подобрување и зачувување на здравјето и за поттикнување на интелектуалниот, емоционалниот, физичкиот, менталниот и социјалниот развој на детето до 6 години возраст, односно до вклучување во основното образование и се обезбедува и остварува во детска градинка. Дејноста се остварува и во центри за ран детски развој, кои спроведуваат програма за рано учење и развој на деца од предучилишна возраст од три до шест години, односно до поаѓање во основно училиште.

Згрижувањето и воспитанието на децата од предучилишна возраст на почетокот на 2021 година се остварува во вкупно 74 јавни установи за деца - детски градинки распоредени во 63 општини. Во рамките на 13 јавни општински установи за деца има 35 центри за ран детски развој. Згрижувањето и воспитанието на деца од предучилишна возраст на почетокот во 2021 година се остварува во 27 приватни установи за деца-детски градинки, во пет приватни установи за деца-центри за ран детски развој и пет детски градинки организирани како организациони единици во состав на правни лица и две во рамки на приватни средни училишта.

Како една од мерките и активности за развој на заштитата на децата е формирање на советувалишта за деца и родители во рамките на детските градинки (нема официјална бројка за овие советувалишта).

Во текот на 2020 година вкупниот број на деца во установите за згрижување и воспитание на деца-детски градинки/центри за ран детски развој изнесува 26 589 деца.

Во установите за згрижување и воспитание на деца-детски градинки/центри за ран детски развој се работи по следните програми:

- Програма за рано учење и развој
- Програма за рано учење и развој за деца со пречки во развојот
- Програма за едукација на децата од предучилишна возраст во установите за згрижување и воспитување на деца, со процесот на одгледување и консумирање на здрава храна
- Упатство за планирање на активности од програмата за рано учење и развој за стекнување на здрави животни навики и безбедно однесување кај децата од предучилишна возраст во установите за згрижување и воспитување на деца
- Упатство за реализација на програмата за рано учење и развој и достигнување на стандардите за рано учење и развој преку вклучување на традиционални игри во установите.

Во детските градинки се применуваат:

- Програма за рано учење и развој (Службен весник на РМ, бр. 46 од

06.03.2014г.)

- Програма за рано учење и развој за деца со пречки во развојот (Службен весник на РМ, бр. 82 од 19.05.2015 година)

- Програма за едукација на децата од предучилишна возраст во установите за згрижување и воспитување на деца, со процесот на одгледување и консумирање на здрава храна.

Во основните училишта се реализира **Програма за советување на ученици во основните училишта** („Службен весник на Република Македонија“ бр.160/13).Програмата се однесува на ученици од основно училиште, кај кои е забележано дека нередовно ја посетуваат наставата, значително го намалуваат успехот во учењето и/или манифестираат различни облици на несоодветно однесување во училиштето. Ученикот несоодветно се однесува во училиштето доколку ја попречува воспитно-образовната работа во паралелката и во училиштето, преку манифестирање различни форми на неморално, антисоцијално и асоцијално однесување. Советувањето на учениците се одвива во две форми, индивидуална и групна, а секоја од нив подразбира специфични облици на работа на психологот. Различните форми на советување а кои ги практикува психологот во својата работа овозможуваат и различни ефекти кај децата и младите. Индивидуалното советување дава можност за подиректна и интензивна комуникација, поддршка и соработка со ученикот и со родителот. Групното советување е начин за развивање на свесноста за поединечни проблеми, можност за размена и споделување меѓу врсниците, развивање свесност за важноста на групата и групната динамика, како и поле за преиспитување и градење на ставови и вредности кај учениците.

Врз основа на природата на проблемот и постојните услови, психологот ја избира формата и динамиката на советувањето на учениците. За успешно спроведување на советувањето во училиштето се обезбедува мирна и дискретна просторија во која тоа ќе се изведува, како и атмосфера на доверба, смиреност, сигурност, дискреција и почитување.

Во основните училишта се реализира **Програма за советување на родители на ученици во основните училишта** („Службен весник на Република Македонија“ бр.4/12).

Секојдневното искуство покажува дека вклученоста на родителите во училишниот живот има позитивно влијание, не само врз училишниот успех на нивните деца, туку и врз нивниот развој и севкупно однесување. Поврзаноста на училиштето со семејството во многу случаи се појавува како пресуден фактор за успешна адаптација на училишниот живот, подобри резултати во учењето, поцелисходно усвојување социјални вештини, за превенција и за справување со разни видови ризични и несоодветни однесувања. Важноста од развивањето и негувањето партнерски односи меѓу семејството и училиштето како корисен извор на поддршка во животот на децата е потврдена и со

многу емпириски истражувања. Суштината на партнерските односи се огледа во споделувањето одговорност за создавање услови за непречен раст и развој на децата што се постигнува, пред се, со меѓусебна доверба, комуникација и соработка.

Советувањето на родители има две основни цели: (1) запознавање на родителите на учениците кои нередовно ја посетуваат наставата, го намалуваат успехот во учењето и/или манифестираат одредена форма на несоодветно однесување со природата и значењето на проблемот што се јавил кај нивните деца; и (2) едуцирање на родителите за начините на кои може да се подобрат вештините на воспитување на децата и да се унапредат односите во семејството за да можат нивните деца поуспешно да се справуваат со разни видови училишни тешкотии и животни предизвици.

За учениците Роми кои потекнуваат од социјално загрозени семејства и/или се подолго време надвор од образовниот систем, може да се ангажираат образовни медијатори. Образовниот медијатор, презема активности за подобрување на информираноста за можностите и пристапот до училиштата, спроведува редовни средби за сензибилизација на населението и вработените во основното училиште со спецификите и потребите на ранливите групи во делот на образованието, редовно соработува со стручните соработници и наставниците за подобрување на постигањата на учениците, презема активности за намалување на напуштањето на воспитно-образовниот процес на учениците. **Задачите и одговорностите на медијаторот се:** да работи со учениците, да соработува со училиштето, да работи и соработува со родителите/старателите и заедницата, да реализира редовни посети на терен и да работи со локалната самоуправа, граѓанскиот сектор и други надлежни институции и организации.

Од страна на Министерството за образование и наука секоја учебна година се ангажираат ромски образовни медијатори за поддршка на основното образование на ученици Роми. Оваа учебна 2021/2022 година се ангажирани 35 ромски образовни медијатори, во учебната 2020/2021 година исто се ангажирани 35 ромски образовни медијатори, во учебната 2019/2020 ангажирани се 30 и во учебната 2018/2019 ангажирани е 25 ромски образовни медијатори.

Стратешките цели и стратешките показатели што се однесуваат на стратешката приоритетна област 2

- ✓ **Стратешка цел 2.1:** Постојат програми/услуги за рана интервенција насочени кон деца под минималната возраст за кривична одговорност (<14 години) кои се впуштиле во престапништво (<МВКО) и нивните родители/ старатели и семејства кои се креирани, осовременети и индивидуално приспособени од Центрите за социјална работа (ЦСР), Полицијата, МОН, чинителите од локалната самоуправа и локалните ГО/НВО на општински плански регион.
- ✓ **Стратешка цел 2.2:** Изработка на упатства за Центрите за социјална работа (ЦСР), другите релевантни стручни лица и ГО/НВО за водење на програмите/услугите за рана интервенција за децата под минималната возраст за кривична одговорност кои се впуштиле во престапништво (<МВКО) и нивните родители/законски старатели и семејства, додека капацитетот на нивниот персонал за примена на упатствата се надградува по пат на континуирано градење на капацитетите.

Четири стратешки приоритетни области кои се однесуваат на децата над минималната возраст на кривична одговорност кои се (наводно) во судир со законот

Стратешка приоритетна област 3 „Специјализација и меѓусекторска соработка“

Образложение на стратешката приоритетна област 3

Стратешка приоритетна област 3:

„Реализирана е специјализација на системот за социјална заштита и системот за правда за деца насочена кон децата во судир со законот (≥ 14 години до < 18 години) и зајакната е меѓусекторската соработка меѓу стручните лица од социјалната заштита, правдата за деца и останатите стручни лица и ГО/НВО“¹⁶

Начинот на кој професионалците од правосудството и другите стручни лица постапуваат со децата кои се во наведен судир со законот може да има сериозни импликации врз натамошниот живот на децата. Од таа причина, меѓународните инструменти што се однесуваат конкретно на детето промовираат изработка на **специјализиран пристап за постапување со деца во судир со законот** што ги земаат предвид нивната возраст, нивото на зрелост и индивидуалните потреби. Конвенцијата за правата на детето (1989) промовира формирање на **посебен систем за децата во судир со законот** преку воспоставување закони, постапувања, органи и институции што специјално се однесуваат на децата во судир со законот. Овој услов се однесува на целокупниот систем на правда за деца, односно од моментот на првичниот контакт на детето со системот, до моментот на завршување на постапувањето. Сеопфатниот систем за правда за деца бара посебни

¹⁶ Пекиншки правила 2.3, 12 и 22 (1985); Член 40 (3) од КПД (1989); став 106 до 109 од КПД-ГК24 за правата на децата во системот на правда за деца (2019).

институционални структури посебно наменети за децата, како што се специјализирани единици во полицијата, судството и обвинителството, како и обучени бранители или други претставници кои им даваат правна или друга соодветна помош на децата во судир со законот што им е потребна како детска правна помош и услуги за социјална заштита на деца. Покрај тоа, потребни се специјализирани услуги како надгледување, советување или надзор на деца во судир со законот, како и специјализирани установи, како што се дневни центри, и каде што е потребно, **мали објекти за престој и згрижување** и постапување со децата во судир со законот. Воспоставувањето **специјализирани оддели за работа со деца, услуги и мултидисциплинарна обука на стручните лица** вклучени во случаите на деца во судир со законот нема да биде од голема помош за воспоставувањето на системот на делотворна правда за деца, освен ако не се придружени со делотворна координација на активностите на овие специјализирани оддели за работа со децата, услуги и објекти, како и **континуирана мултидисциплинска обука на стручните лица** вклучени во случаите на децата во судир со законот.

Системот на правда за деца опфаќа многу органи, вклучително и полицијата, обвинителството, судовите, центрите за социјална работа и установите за сместување на децата и објектите за деца лишени од слобода во судир со законот. Начинот на кој секој орган ги извршува своите функции влијае врз работата на другите органи. Неопходна е соработка меѓу органите во рамките на системот за правда за деца, како и меѓусекторска соработка. **Системот за социјална заштита, вклучувајќи ја и службата за пробација, игра важна улога** во случаите на деца во судир со законот, не само за да ги спречи децата да дојдат во судир со законот (види дел 3.2), туку и од моментот на приведување или лишување од слобода апсење на децата до крајот на издржувањето на казната (доколку се изрече).¹⁷ Голем број од децата кои сториле кривични дела растат во ранливи семејства кои се соочуваат со повеќе предизвици како што се сиромаштија, злоупотреба на супстанции и/или насилство. Постои можност да го напуштиле образованието или да се без работа и може да се инволвирани во ризично однесување. Кога децата доаѓаат во судир со законот, главната цел на системот за правда (за деца) е да ги реинтегрира и рехабилитира и да им овозможи да не го повторат кривичното дело. Секое дете во судир со законот, како и неговото/нејзиното семејство имаат право на индивидуално прилагодена поддршка во текот на судскиот процес со цел да се осигура дека одговорот на системот за правда кон детето е осмислен и **поддржува одржлива промена во однесувањето, околностите и опкружувањето на децата**. Системот за правда за деца не е оспособен самостојно да ја исполни оваа улога.¹⁸ Треба да се овозможи целосно вклучување на системот за социјална заштита, вклучувајќи ја и службата за пробација, во прашањата што се однесуваат на правдата за деца, и да се зајакне координацијата на двата системи со цел да се обезбеди целосно почитување на правата на децата во судир со законот и да се постигнат трајни резултати за децата. **Образовниот и здравствениот систем**, иако во помала мера, се исто така вклучени во случаите на децата во судир со

17

Обединетите нации, Насока на Генералниот секретар на Обединетите нации; Заеднички пристап на ОН за правда за деца, 2008 година.

18

Членот 8 „Агенции за благосостојба“ од Модел -законот за малолетничка правда (2013) вели „Специјално обучен персонал од агенции за социјална помош ќе им помага на детскиот [малолетни] [младински] суд, обвинителствата за деца [малолетници] и специјализираните полициски единици [канцеларии] и работи заедно со детето“.

законот и треба да соработуваат со системот на правда за деца. На пример, разните видови мерки за одвраќање и незаторски казни, како и програмите за рехабилитација во установите и притворот се во дослук и/или се спроведуваат од образовниот сектор, особено програмите за неформално образование и стручна обука за деца во судир со законот. Здравствениот сектор може да спроведе програми за децата што се впуштиле во користење на дрога, алкохол и/или извршиле сексуални престапи, како и да обезбеди третман за децата во судир со законот кои имаат проблеми со менталното здравје. **Граѓанските организации**, исто така, можат да ги спроведат мерките и програми за одвраќање на децата на кои им е изречена незаторска казна, како и програмите за реинтеграција и рехабилитација за децата сместени во институции и лишени од слобода. Од суштинско значење е да се **надградат капацитетите** за меѓусекторска соработка и одговорностите на различните специјализирани стручни лица што работат на случаите на деца во судир со законот.

Тековна состојба

Законот за правда за децата предвидува меѓусекторска соработка односно центарот за социјална работа, Министерството за внатрешни работи и училиштето или друга институција во којашто детето е згрижено, се должни заемно да се известуваат за однесувањето на детето, како и за сите други околности што според закон се сметаат за состојба во ризик.. Законот предвидува дека органите што учествуваат во постапката спрема детето, како и другите органи и установи од кои се бараат известувања, извештаи или мислења се должни истите да ги достават во најкус можен рок, но не подолго од 20 дена. Но и сите други постапки кои ги преземаат институциите упатуваат на меѓусебна соработка и известување вклучително и со јавното обвинителство, судот заради полесно движење на детето во системот и брз влез и излез од него. Тоа е особено видливо од Индикаторите врз основа на кои Државниот совет за превенција на детско престапништво собира податоци за примена на Законот за правда за децата. Првиот индикатор покажува на кое ниво се одвивала меѓусекторската соработка и колку известувања примил центарот за социјална работа од другите институции. Во 2020 година за 1850 евидентирани деца во ризик во центрите за социјална работа испратени се 1856 известувања и тоа од МВР 684, ЈО 443, училишта 91, здравствен сектор 30, граѓански сектор 4, од родители 20, едно од дете, и други институции/поединци 583. Тоа е намалување од 13% во однос на 2019 кога биле испратени 2141 известувања и зголемување од 10% во однос на 2018 година, кога биле испратени 1689 известувања. Овој тренд на намалување хипотетички може да се каже дека се должи на пандемијата и карантинските услови на живот.

Според Закон за правда за децата заради примена на мерките спрема дете во ризик и вршењето на други надлежности определени со овој закон, во центрите за социјална работа се формираат специјализирани одделенија или стручни тимови за деца. Членовите на специјализираните одделенија или стручните тимови за деца присуствуваат на специјализирана обука за детско престапништво од најмалку пет дена во текот на

годината во земјата или во странство. Специјализираните судски оддели за криминалитетот на децата се формираат и во основните судови со проширена надлежност, и ги сочинуваат судии за деца, совети за деца и советници за деца. За сите претставници од институциите законот предвидува специјализирана обука.

Основните училишта се должни да постапуваат согласно Упатството за постапката за пријавување и заштита на ученик жртва на која било од формите на насилство, злоупотреба и занемарување. Превенцијата и заштитата од насилство над деца бара мултисекторски пристап и соработка меѓу релевантните сектори, како здравство, образование, социјална заштита, полиција и здруженија на граѓани. Сите овие сектори имаат еднаква одговорност и треба активно да спроведуваат мерки за заштита и превенција од насилство. Целта на ова Упатство е да ја уреди постапката за пријавување и заштита на учениците жртви на која било форма на насилство, злоупотреба и занемарување. Упатството ги уредува мерките и активностите што ги преземаат основните училишта во случаите на насилство над ученик и мерките за промена на однесувањето на сторителот. Упатството ги уредува мерките и активностите за превенција од насилство и соработката со другите институции при осмислувањето и спроведувањето на овие мерки.

Во Центрите за социјална работа со воведување на методот за интегрирано водење на случај, посебните служби кои беа формирани во поголемите ЦСР и беа специјализирани за работа со деца и млади односно работеа согласно Закон за правда за децата се затворија и се трансформираа согласно новиот метод на работа. Во моментот сите водители на случај треба да постапуваат согласно Закон за правда за децата, како и согласно сите други закони од важност за социјалната заштита.

Во тој контекст во рамки на процесот на зајакнување на професионалните капацитети на вработените во систем за социјална заштита и нивно лиценцирање за работа, ЈУ Завод за социјални дејности во 2020 година, меѓу другите обуки спроведе 17 обуки за 277 стручни лица на теми кои може да им помогнат полесно да го применуваат Законот за социјална работа. Промовирање на еднаквоста и ценење на разновидноста на луѓето, Комуникација со луѓе, Разбирање на потребите и работа со деца во ризик, Ангажирање и работење со семејства, Процена на најдобриот интерес на детето, Едукација на стручни работници кои работат на заштита на децата во ризик.¹⁹

Согласно Законот за полиција, полициските овластувања кон деца ги применуваат полициски службеници кои се посебно оспособени за работи на сузбивање на малолетничката деликвенција. Од таа причина во МВР за извршување на работни задачи

поврзани со примена на Законот за правда на децата систематизирани се работни места за полициски службеници за малолетничка делинквенција.²⁰

Во текот на 2018/2019 година Академијата за јавни обвинители и судии во соработка и со поддршка на УНИЦЕФ, ОБСЕ и Амбасада на САД во РСМ спровеле обуки за 52 судии и 52 јавни обвинители на теми за правда и заштита на децата односно за постапување, третман и заштита на децата жртви и сведоци во кривична и граѓанска постапка, заштита на правата на децата во кривична и граѓанска постапка, вештини на интервјуирање на децата жртви и сведоци на насилство, правда за децата во антитерористички контекст и техники и методи за водење разговор со малолетни лица и жртви на сексуална експлоатација.

Стратешките цели и стратешките показатели што се однесуваат на стратешката приоритетна област 3

- ✓ **Стратешка цел 3.1:** До највисок можен степен на ниво на општина, воспоставени и зајакнати се единиците/одделенијата, службите и установите за деца посветени на постапување со децата во судир со законот во согласност со меѓународните стандарди за правда за децата.
- ✓ **Стратешка цел 3.2:** Подобрени механизми за координација на задачите на специјализираните единици/одделенија, служби и установи за децата во судир со законот и зајакната меѓусекторска соработка меѓу системот за правда за деца, системот за социјална заштита и другите релевантни чинители на општинско ниво.
- ✓ **Стратешка цел 3.3:** Спроведена е интердисциплинарна надградба на капацитетите на стручните лица од областа на правдата за деца и стручните лица од социјалната заштита со цел да се создадат специјализирани стручни лица за правда за деца и специјализирани стручни лица за социјална заштита и да се обезбеди меѓусекторска соработка во случаите на децата во судир со законот (и нивните родители/законски старатели) во согласност со меѓународните стандарди.

Стратешка приоритетна област 4 „Правично постапување и судење“

Образложение на стратешката приоритетна област 4

Стратешка приоритетна област 4:

„ Правото на правично постапување и судење на децата во судир со законот (≥ 14 години до < 18 години) се остварува согласно најдобриот интерес на децата во конфликт со законот и е почитувано од страна на стручните лица за правда за деца и

Едно од водечките начела на Конвенција за правата на детето (1989) е дека **најдобриот интерес на детето е од примарно значење во сите дејствија** [што ги засегаат децата] (член 3 (1)), вклучително и во случаите на деца во судир со законот. Концептот за најдобриот интерес на детето е сложен и неговото значење се утврдува врз база на индивидуален случај.²² Изразот „**примарно значење**“ значи дека најдобриот интерес на детето не се разгледува на еднакво ниво како останатите аспекти на случајот. Цврстата позиција што ја има е оправдана со посебната состојба во која се наоѓа детето во споредба со возрастните, односно неговата зависност, зрелост, правен статус и, често, безгласност. „*Овие и други разлики се причините за посебен систем за правда за деца/малолетници со кои се бара поинаков третман за децата. Заштитата на најдобриот интерес на детето значи, на пример, дека традиционалните цели на кривичната правда, како што се репресија/одмазда, мора да им отстапат место на целите за рехабилитација и ресторативна правда во постапувањето со децата сторители. Ова може да се направи во спрега со должно внимание за делотворна јавна безбедност*“.²³ Децата се во понеповолна положба од возрастните силно да се залагаат за сопствените интереси и оние што се вклучени во одлуките што ги засегаат децата мора да бидат експлицитно свесни за интересите на децата. Ако интересите на децата не се истакнат, постои тенденција да бидат превидени. Меѓутоа, грижата за потребите на детето во судир со законот не ги спречува стручните лица за ПД да ја земат предвид тежината на кривичното дело и потребите на жртвите и **општеството** при одлучувањето за начинот на постапување. Член 40 (2) од Конвенција за правата на детето (1989) содржи список на права и минимални гаранции со цел да се осигура дека секое дете во судир со законот добива правичен третман и судење. Правата на децата треба да се гарантираат од моментот на контактот (на детето) со системот на правда во текот на процесот на правда (за деца). Најважните гаранции што им се даваат на децата вклучени во правосудни постапки се:

- ✓ Право да бидат третирани на начин што е во насока на унапредување на нивното чувство за достоинство и вредност.
- ✓ Правото да не се суди со ретроактивна примена на закон, вклучително и правото да не се наведува, обвинува или смета дека бил прекршен законот по пат на преземање или преземање дејствија што не биле забранети со националното или меѓународното законодавство во времето кога биле извршени.
- ✓ Правото на пресумпција на невиност додека не се докаже вина според законот.

21

Членовите 3 (1) & 40 (2) од Конвенцијата за правата на детето (1989); Членовите 4, 5, 6, 13, 14, 15, 16 и 18 од Директивата за процедурални гаранции за деца кои се осомничени или обвинети лица во кривична постапка, 2016/800 на Европскиот парламент и Советот (2016).

22

Став 3 од КПД-ГК14 за правото на детето неговиот најдобар интереси да биде од примарно значење (2013).

23

Меѓународна работна група на Меѓународната асоцијација на млади и семејни судии и судии (IAUFJM), Насоки за деца во контакт со правосудниот систем, 2017 година.

- ✓ Право на делотворно учество во постапката, кое го вклучува и правото да се биде сослушан и да се добијат потребните информации.
- ✓ Право на правна или друга соодветна помош и застапување за подготовка и претставување на случајот.
- ✓ Право на прашањето да се одговори без одлагање од страна на надлежен независен и непристрасен орган или судско тело,
- ✓ Право на правично сослушување според законот.
- ✓ Право да биде веднаш и директно информирано за обвиненијата или причините за интервенцијата што му се извршува.
- ✓ Право на непринудување на давање сведоштво или признавање вина.
- ✓ Право да се испитаат спротивставени сведоци, како и да добие учество и испитување на сопствените сведоци во услови на еднаквост.
- ✓ Право на бесплатна помош од преведувач, доколку е потребно.
- ✓ Право на преиспитување на одлуката по поднесена жалба од повисок непристрасен орган или судско тело.
- ✓ Правото на целосно почитување на приватноста во сите фази на постапката.

Пред Конвенцијата за правата на детето (1989), немало многу простор за правни гаранции за правична постапка за децата во судирот со законот. Доминантен модел бил **Моделот за благосостојба на децата** кој во голема мера ги инспирирал законодавствата за малолетници/деца од тоа време.²⁴ „Се сметаше дека интервенциите на Судовите за малолетници се во најдобар интерес на детето. Се сметаше дека ако им се дадат права на децата тоа би создало пречки за судовите, чија намера беше да им пружи помош и услуги на децата што им се потребни. Давањето права се сметаше за спротивно на најдобриот интерес на децата. За разлика од возрасните криминалци, се сметаше дека малолетните престапници не треба да се казнуваат, туку дека треба да им се пружи помош, грижа и образование. Од 1960-тите, оваа перспектива е оспорена“. Во денешно време, правата за правичен третман (постапување) и судење се сметаат за толку важни, што **грижата за најдобриот интерес на детето не треба да преовлада** над нив. „Елементите на редовната законска постапка како што се принципите на законитост и пропорционалност, пресумпцијата на невиност, правото на фер судење, правото на правен совет, правото на пристап до судовите и правото на жалба, треба да им се гарантира на децата еднакво како на возрасните и не треба да се минимизира или негира под изговор за остварување на најдобриот интерес на детето. Ова важи за сите судски и вонсудски, како и управни (административни) постапки“.²⁵

24

Меѓународна работна група на Меѓународната асоцијација на млади и семејни судии и судии (IAYFJM), Насоки за деца во контакт со правосудниот систем, 2017 година.

25

Комитет на министри на Советот на Европа, Насоки за правда по мерка на децата и Пропратен меморандум, 2010 година (Дел Е за владеење на правото, став 2).

Тековна состојба

Правото на фер третман и судење на децата е загарантирано со Закон за правда за децата. Во основните начела е потенцирано дека Судот и другите институции во примената на овој закон ги почитуваат и обезбедуваат правата на детето без никаква дискриминација, без оглед на полот, расата, религијата или верското уверување, други видови на уверувања, образованието, политичката припадност, личниот или општествениот статус, менталната и телесната попреченост, возраста, семејната или брачната состојба, имотниот статусот, здравствената состојба или кој било друг основ кој е предвиден со закон или со ратификуван меѓународен договор, на родителите/или/от, односно старателите/или/от или на членовите на семејството на детето. Судот и другите институции при примената на овој закон ги преземаат сите потребни мерки за обезбедување заштита на детето од сите видови на дискриминација или санкција или други ограничувања на правата.

Според податоци добиени од институциите согласно индикаторите на ДС, прикажан е број на деца во конфликт со законот на кои им е испочитувано правото на правен или друг соодветен совет, помош и застапување, прикажан е преку следните податоци:

Во 2020 год. од вкупниот број на деца (875) кои биле повикани по било кој основ во полициска станица, право на бранител оствариле 58% односно 504 деца. Најнизок процент на деца со бранител имало во Битола, 0% , додека највисок бил во Струмица (150%). Во однос на полот, бранител имале 466 или 63% деца од машки пол и 38 или 29% деца од женски пол.

Во 2019 год. од вкупниот број на деца (1367) повикани во полициска станица по било кој основ, право на бранител оствариле 52% односно 714 деца, најмногу во Скопје. Во однос на полот, бранител имале 632 деца од машки пол (56%) и 82 деца од женски пол (34%). Во 2018 година 36% од деца повикани во полициска станица оствариле право на бранител, додека во 2017 година тоа право го оствариле 38% од децата.

Се забележува тренд на пораст односно почитување на правото на детето на бранител додека со него се разговара во полициска станица.

Во 2020 година, 11 деца оствариле право на адвокат во центрите за социјална работа во РСМ, од кои 4 деца на возраст под 14 години и 7 деца постари од 14 години. Во 2019 година, 20 деца оствариле право на адвокат во ЦСР, 17 од нив во Тетово. По десет деца на возраст над 14 години и под 14 години го оствариле ова право.

Во 2018 година, 22 деца оствариле право на адвокат во ЦСР, 20 од нив во Тетово, Седум деца се на возраст над 14 години, 15 се под 14 години. Во 2017 година ниту едно дете не

остварило право на адвокат во ЦСР.

Во 2020 година, 20 деца оствариле право на бесплатна правна помош, од кои 10 во Велес. Во 2019 година, 7 деца оствариле право на бесплатна правна помош и тоа пет во Радовиш. Во 2018 година право на бесплатна правна помош оствариле 6 деца. Во 2017 година право на бесплатна правна помош оствариле три деца.

Што се однесува до бројот на деца спрема кои ОЈО спровел постапка за признавање на одговорноста и спогодување за висината на казната како форма на интервенција/диверзија во судската постапка, во 2020, 2018 и 2017 година, постапката за признавање на одговорноста и спогодување за висината на казната не е применета, а во 2019 година мерката била применета спрема едно дете од машки пол, од страна на ОЈО Тетово.

Во 2020 година нема донесено решенија за деца кои се условно отпуштени од издржување на казна затвор за деца. Во 2019 и 2017 година, исто така, решение за условен отпуст не било донесено ниту отповикано. Само во 2018 година решенија за условен отпуст биле донесени за четири деца.

Од податоците се констатира дека не доволно се применува правото на адвокат во центрите за социјална работа, на бесплатна правна помош кое што бележи тренд на опаѓање, како и правото на условно отпуштени од издржување на казна затвор за деца и признавање на одговорност и спогодување за казна кое речиси воопшто не се применува.

Во 2020 год. казна затвор е изречена на едно дете, од машки пол. Казната е изречена од ОС Велес. Оваа казна во 2019 година беше изречена на три деца, сите од машки пол, а во 2018 на четири деца, а во 2017 на едно дете.

Стратешките цели и стратешките показатели што се однесуваат на стратешката приоритетна област 4

- ✓ **Стратешка цел 4.1:** Стручните лица за правда за деца и стручните лица за социјална заштита ги почитуваат правата и минималните гаранции за децата во судир со законот со цел да се поведе сметка дека тие деца добиваат правичен однос и судење додека се вклучени во процесот на правда за деца.
- ✓ **Стратешка цел 4.2:** Правото на правичен третман и судење е спроведено согласно најдобриот интерес на децата во судир со законот од страна на стручните лица за правда за деца и стручните лица за социјална заштита.

Образложение на стратешката приоритетна област 5

Стратешка приоритетна област 5:

“Приоритет им се дава на мерките што се извршуваат во заедницата/семејството кои имаат за цел намалување на рецидивизмот и давање конструктивна улога на децата во судир со законот (≥14 години до <18 години) во општеството, додека индивидуалните проценки се користат за приспособување на мерките засновани во заедницата/семејството на потребите на децата во судир со законот.”²⁶

На меѓународно ниво се препознава дека **децата треба да растат во семејно опкружување**, во атмосфера на среќа, љубов и разбирање за целосен и хармоничен развој на нивната личност.²⁷ Насоката дека „на децата треба да им се пружи поддршка во рамките на нивните семејства и заедниците“ исто така се однесува и на децата во судир со законот. На меѓународно ниво, владите го намалуваат користењето на формални судски постапки, мерки базирани во институции и лишување од слобода и постепено ја зголемуваат **примената на мерки засновани во заедницата** за децата во судир со законот во сите фази на судскиот процес. Мерките засновани во заедницата што ги третираат коренските причинители на однесувањето на детето што довеле до престапот и се фокусираат на неговата социјална реинтеграција и рехабилитација и/или ублажување на последиците од кривичното дело, се **покажуваат како поисплатливи** во насока на неповторувањето на делото и промовирање долгорочна конструктивна улога во општеството. Според Конвенцијата за правата на детето (1989) Властите се обврзани да развијат алтернативи на лишувањето од слобода и да стават на располагање широк спектар на мерки засновани во заедницата во сите фази на процесот на правда за деца. Комитетот КПД наведува дека примената на алтернативни мерки дава можност на делотворен начин да се постапи со децата во судир со законот што не е само во служба на најдобриот интерес на детето, туку и на краткорочните и долгорочните интереси на целото општество.²⁸ Мерките засновани во заедницата, во споредба со формалните судски постапки, мерките базирани во институции и лишувањето од слобода, даваат (многу) подобри резултати за децата во судир со законот. Овие мерки се наменети за:

- ✓ Да им се пружи помош на децата со цел да преземат одговорност за сопствените прекршоци и последиците од нив.
- ✓ Децата да се реинтегрираат во сопствените заедници и општеството.
- ✓ Да се поддржи развојот на конструктивната улога на децата во општеството.

²⁶ Членови 40 (3) (б) & 40 (4) од КПД (1989); Ставови 15 до 18 и 72 на КПД-ГК24 за правата на децата во детскиот правосуден систем (2019); Член 11 од Директивата за процедурални гаранции за деца кои се осомничени или обвинети лица во кривична постапка, 2016/800 на Европскиот парламент и Советот (2016); Регионална канцеларија за ЦИЕ/ЗНД, добри практики и иницијативи што ветуваат во малолетничката правда во регионот ЦИЕ/ЗНД, 2010 година

²⁷

Види ја, меѓу другото, и преамбулата на Конвенцијата за правата на детето (1989) и Упатството 14 од Упатствата на ОН за алтернативна грижа за децата (2012).

²⁸

Став 15 од КПД-ГК24 за правата на децата во детскиот правосуден систем (2019).

- ✓ За да се намали ризикот од повторување на делото кај децата.
- ✓ Да се ублажат последиците и штетите предизвикани од децата во судир со закон кои што сториле дело, врз жртвите, заедницата итн.

Мерките засновани во заедницата за децата во судир со законот е термин-чадор за:²⁹

- ✓ **Одвркање:** Мерките за одвркање подразбираат упатување на случаите на деца во судир со законот настрана од формалниот систем за кривична правда, обично кон програми или активности. Одвркањето треба да биде најпожелниот начин на постапување со децата во најголем број на случаите и составен дел на системот за правда за деца, под услов да постои целосно почитување и заштита на човековите права и правните гаранции на децата (член 40 (3) (б) од КПД). Државите постојано се поттикнуваат да го прошируваат опсегот на кривичните дела за кои е можно одвркање, вклучително и сериозни кривичните дела доколку е соодветно.
- ✓ **Алтернативи на притвор во претходна постапка:** Овие алтернативи се мерки во фазата на претходна постапка што може да се изречат на деца кои не ги исполнуваат условите за одвркање и формално се процесуираат низ системот за кривична правда (за деца). Мерките обезбедуваат алтернативна можност за надзор над детето до неговото судење, наместо задржување во простории на полициските станици или установите за притвор. Децата може да бидат ослободени во фазата на претходна постапка под или без одредени услови, во очекување на поканата за судење.
- ✓ **Вонзатворски санкции:** Овие алтернативи, наречени и „алтернативи за притвор по судење“, се мерки во фазата на одлучување/изрекување казни што можат да се изречат на деца кои формално поминуваат низ системот за кривична правда (за деца) и кои обезбедуваат опции засновани во заедницата за нивна социјална реинтеграција, надзор и рехабилитација, наместо децата да се сместат во било каква форма на притворна установа. Националните закони треба да содржат широк спектар на незатворски мерки и експлицитно да дадат приоритет на користењето на таквите мерки за да се осигура дека лишувањето од слобода се користи само како мерка во краен случај и во најкратко соодветно времетраење (член 40 (4) од КПД). Незатворските мерки секогаш треба да бидат пропорционални не само со околностите и тежината на делото, туку и со возраста, помалата одговорност, околностите и потребите на детето, како и со различните и особено долгорочните потреби на општество.³⁰
- ✓ **Пристапи кон ресторативна правда:** Ресторативната правда се однесува на секој процес во кој жртвата, сторителот и/или кој било друг поединец или член на заедницата погодени од кривично дело активно заеднички учествуваат во решавањето на последиците што произлегуваат од кривичното дело, често со помош на фер и непристрасно трето лице. Пристапите за ресторативна правда кои најчесто се користат во случаи на деца во судир со законот се посредување медијација меѓу жртви и сторители и ресторативни консултации на ниво семејство/група. Исто така, општокорисната работа може да се смета за пристап на ресторативна правда. Ресторативната правда подразбира дека сторителите понесуваат одговорност за

29

УНИЦЕФ Источна Азија и Пацифик (ЕАПРО), одвркање, не притвор; Студија за одвркање и други алтернативни мерки за децата во судир со законот во Источна Азија и Пацификот, 2018; УНИЦЕФ, Прирачник за одвркање и алтернативи на притвор, 2010 [www.sites.УНИЦЕФ.org/ tdad].

30

Став 76 од КПД-ГК24 за правата на децата во детскиот правосуден систем (2019).

нивните постапки и често, вклучување на заедницата во решавањето на тој конфликт. Наспроти одвраќањето и алтернативите на притворот, пристапите на ресторативна правда може да се применат во која било фаза од процесот на правда за деца и може да делуваат инспиративно на процесот на донесување одлуки во полицијата, обвинителството и на судско ниво, како и во установите за малолетнички притвор.

Тековна состојба

Мерките засновани на заедницата за деца во конфликт со законот е чадор термин и во нашиот закон се препознаваат преку следните мерки: мерки за одвраќање на ЈО, мерки за помош и заштита, посредување во ЦСР, посредување во МВР за деца сторители на прекршоци, алтернативни мерки, медијација.

Од вкупно 1850 деца во ризик евидентирани во центрите за социјална работа, во 2020 година мерки за помош и заштита биле применети кон 779 деца односно кон 42% од децата во ризик. Од нив 82% се деца од машки пол, а 18% се од женски пол. Спрема децата во ризик се примениле вкупно 1287 мерки, односно 0,70 мерки по дете. Ова е намалување во однос на 2019 и 2018 година кога биле применети по 3,09 односно 3,82 мерки по дете.

Споредено со претходните години, процентот на децата во ризик кон кои биле применети мерки за помош и заштита во 2020 е за 39 процентни поени понизок во однос на 2019 кога изнесуваше 81% и за 11 процентни поени понизок од 2018 кога изнесуваше 53%, а во 2017 година изнесуваше 83%. Во 2019 година, од вкупно 2035 деца во ризик евидентирани во центрите за социјална работа, мерки за помош и заштита биле применети кон 1648 деца. Од нив 80% се деца од машки пол, а 20% се од женски пол. Кон нив биле применети вкупно 6291 мерки. Трендот на намалување на примена на мерките за помош и заштита во 2020 год. хипотетички може да се препише на пандемијата и намаленото учество на деца во вакви активности.

Во 2020 година, посредувањето во ЦСР е применето кај 8 деца во ризик, што претставува 0,4% од вкупниот број на деца во ризик (1850). Посредувањето е успешно спроведено кај 7 од децата кај кои е применето. Најголем број на деца биле опфатени во центарот во Скопје (5).

Во 2019 година, посредувањето било применето кај 34 деца, што претставува 2% од вкупниот број на деца во ризик (2035), а успешно спроведено кај 31 дете. Во 2018 година, посредувањето било применето кај 3% од децата во ризик, а во 2017 година, посредувањето било применето кај 5% од децата во ризик. Се забележува тренд на

континуирано намалување на примената на ова право на детето.

Примена на медијација кога децата се упатени од страна на судовите, исто така е на многу ниско ниво. Во период од 2017 до 2020 година, на медијација единствено Судот во Тетово упатил само 4 деца од машки пол на медијација.

За разлика од судовите, примена на медијација кога упатува јавниот обвинител има мал број, но во континуитет, што е позитивен тренд и може да се согледа ефектот од нејзина примена. Имено во 2020 година, јавните обвинителства на медијација упатиле 11 деца и кај сите биле успешно завршени. Девет деца се упатени на медијација од ЈО Тетово и две од ЈО Струмица.

Во 2019 година, јавните обвинителства на медијација упатиле 11 деца. Медијацијата е успешно завршена кај седум деца. Во 2018 година, јавните обвинителства на медијација упатиле три деца, кај едно дете е успешно завршена.

Во 2020 година јавните обвинители примениле мерки на одвраќање спрема 23 деца, 20 од машки и три од женски пол. Мерките се применети во ЈО Скопје, спрема 15 деца и ЈО Струга, спрема осум деца. Во 2019 година јавните обвинители примениле мерки на одвраќање спрема 52, во 2018 година спрема 83 деца, а во 2017 година спрема 39 деца. Во последните 3 години се забележува намалување на бројот на мерки за одвраќање.

Во 2020 година, алтернативни мерки се изречени на пет деца, сите од машки пол. Две мерки се Условна осуда со заштитен надзор, три се Условно прекинување на водење на постапка спрема детето. Мерката Општокорисна работа не е изречена. Во 2019 година, алтернативни мерки се изречени на четири деца, од машки пол, сите се изречени од ОС Скопје. Сите мерки се Условна осуда со заштитен надзор. Во 2018 година, алтернативни мерки биле изречени на осум деца. Во 2017 година не биле изречени.

Во 2020 и 2019 година нема изречени мерки на безбедност. Во 2018 и во 2017 година мерка на безбедност била изречена на по едно дете.

Освен примената на мерки за помош и заштита за деца во ризик кои ги спроведуваат центрите за социјална работа за сите деца, но самостојно кон децата под минимална возраст за кривична одговорност и по предлог на јавниот обвинител за деца од 14-18 години како мерка на одвраќање, нема примена или истата е минимална во однос на другите мерки предвидени со Закон за правда за децата.

Стратешките цели и стратешките показатели што се однесуваат на стратешката приоритетна област 5

- ✓ **Стратешка цел 5.1:** Зајакнати се/се спроведуваат мерки што се извршуваат во заедницата/семејството кои ги третираат причините кои доведуваат децата да дојдат во судир со законот и се фокусираат на нивната социјална реинтеграција, рехабилитација и/или справување со последиците од нивните дејствија. На мерките засновани во заедницата/семејството за децата во судир со законот, вклучително и особено ранливите деца, им се дава приоритет во сите фази од процесот на правда за деца.
- ✓ **Стратешка цел 5.2:** Квалитетни извештаи за околностите и личноста на детето и извештаи пред изрекувањето на пресудата, вклучително и препораки за најсоодветните мерки/казни што се извршуваат во заедницата/семејството за деца во судир со законот, кои ги подготвуваат стручните лица од ЦСР и/или персоналот од ГО/НВО, а ги користат стручните лица од правдата за деца кога одлучуваат за мерките што се извршуваат во заедницата/семејството на ниво на општина.
- ✓ **Стратешка цел 5.3:** Доследна примена на упатствата за подготовка на квалитетни извештаи за околностите и личноста на детето и извештаи пред изрекувањето на пресудата, како и мерки што се извршуваат во заедницата/семејството за децата во судир со законот (и нивните родители/законски старатели) и систематско и континуирано надградување и подобрување на капацитетите на стручните лица за социјална заштита и/или вработените во ГО/НВО да ги применуваат упатства.

Стратешка приоритетна област 6 „Институционални мерки, лишување од слобода и предвремен отпуст

Образложение на стратешката приоритетна област 6

Стратешка приоритетна област 6:

“Институционалното сместување и лишување од слобода на децата во судир со законот (≥14 години до <18 години) да се користи како мерка во краен случај и во најкраток соодветен временски период, и во согласност со меѓународните стандарди за правда за децата во сите фази од процесот на правда за деца“.³¹

Во однос на институционалното згрижување на децата, вклучително и девојчињата/момчињата во судир со законот, се поттикнува спроведување на **стратегија за**

постепена деинституционализација.³² Се охрабруваат „државите да развијат и спроведат стратегија за постепена деинституционализација, која опфаќа значителни инвестиции за поддршка и услуги базирани во семејството и заедницата. Државите треба да дадат приоритет на затворањето на институциите од големи размери и да одбегнат создавање нови институции“. Детето треба да се раздвои од родителите или семејството само онаму каде што тоа е навистина потребно за да се рехабилитира и реинтегрира и да се третира однесувањето што довело до кривичното дело. „Прагот за раздвојување на детето генерално нема да биде исполнет со тоа што едноставно родителите на детето не го спречиле детето да изврши кривично дело, ниту пак фактот дека детето извршило престап е доволен за да се изврши раздвојување“.³³

Институционалното сместување од страна на судот може да биде соодветно онаму каде што се смета дека условите за живеење на детето придонеле за кривично дело. Сместувањето треба да биде **краткорочно и да не надминува период од околу шест месеци**, бидејќи било кое сместување со подолго времетраење од ова може да ја попречи реинтеграцијата на детето во семејството или заедницата. Наредбата за престој може да биде особено делотворна кога девојчето/момчето е отуѓено од сопствените родители и живее без родителска грижа. Целокупната цел на сместувањето на девојчињата/момчињата во судир со законот во резиденцијално опкружување е да им се даде **можност да научат конструктивни модели на однесување** за да го заменат однесувањето кое потенцијално води до кривично дело. Неопходен е **индивидуален план** за да се осигура дека девојчето/момчето е подготвено да стане вреден дел од општеството по издржувањето на казната. Институционалното сместување треба да биде прилагодено на потребите на девојчето/момчето и да го мотивира да учествува во пријатни и интересни активности што му овозможуваат да ја преземе контролата врз сопствениот живот и да го реинтегрира во заедницата, на пример програми кои се фокусираат на семејното функционирањето на детето, психосоцијална поддршка, образование/стручна обука/работа, социјални вештини, животни вештини, управување со гнев, злоупотреба на дрога/алкохол, ментално здравје, жртва-емпатија и/или конструктивно слободно време.

Ставањето на децата во судир со законот во институции за сместување, особено во установи каде се лишени од слобода (види дел 3.3.4), во која било фаза од процесот на правда за деца, со исклучок на случаите кога тоа е мерка во краен случај и со најкратко соодветно времетраење, претставува повреда на Конвенцијата за правата на детето (1989) (членови 37 (б)). Користењето на лишување од слобода на децата во судир со законот во која било фаза од процесот на малолетничка правда на било каков друг начин освен како **мерка во краен случај и во најкраток соодветен временски период** претставува повреда на Конвенцијата за правата на детето (1989) (член 37 (б)). Лишувањето од слобода значи „*било каква форма на притвор или затвор или задржување на дете во јавно или приватно опкружување од каде детето не смее да си замине по своја волја, по даден налог од судските, управни или други јавни власти*“.³⁴ Ги опфаќа сите форми на станбено

32

Види го, меѓу другото, член 40 (4) од Конвенцијата за правата на детето (1989) и Пекиншките правила 19 (1).

33

Коментар за членот 53 „Казни без затвор“ од Модел-законот за малолетничка правда (2013).

34

Правило 11 (б) од Хаванските правила (1990).

сместување, вклучително и воспитно-поправни домови, казнено-поправни институции, центри за (пре)воспитување, центри за обука и училишта, центри за лекување и институции со висока безбедност, без разлика дали тие се објекти специјално наменети за деца или за возрасни, и без оглед на причината поради која децата се лишени од слобода, односно дали тоа е за нивна заштита, рехабилитација, казнување или нешто друго. Децата во судир со законот не треба да бидат лишени од слобода, освен ако не постои друг соодветен начин на третирање на однесувањето што довело до престапништво. **Главните причини за ограничување на лишувањето од слобода на децата во судир со законот** во сите фази на процесот на правда за деца се:

- ✓ Исклучително тешко е да се спроведуваат и почитуваат сите права на децата додека се лишени од слобода.
- ✓ Лишувањето од слобода подразбира дека децата се раздвоени од семејството и заедницата.
- ✓ Лишувањето од слобода има негативни ефекти врз децата, кои не можат да се поправат со резултати од соодветен третман.
- ✓ Објектите каде што децата се лишени од слобода често имаат лоши услови и ограничени или непостојечки програми за реинтеграција и рехабилитација.
- ✓ Сместувањето во установи каде се лишени од слобода може да ги изложи ранливите деца на култура на насилство.
- ✓ Има многу поголема веројатност лишувањето од слобода да доведе до повторување на делото во споредба со мерките засновани во заедницата.
- ✓ Лишувањето од слобода ги остава децата изложени на ризик од распаѓање на семејството, бездомништво, тешкотии при вработување и проблеми со менталното здравје по нивниот (предвремен) отпуст.
- ✓ Лишувањето од слобода го зголемува ризикот од повторување на делото.

Притворот во подготвителна постапка не треба да се користи освен во најсериозните случаи, па дури и тогаш само откако внимателно ќе се разгледа можноста за третман во заедницата. Законот треба јасно да ги наведе критериумите за употреба на притвор во (подготвителна) претходна постапка, кои треба да бидат првенствено да се користат за да се обезбеди појавување на судските постапки и доколку детето претставува непосредна опасност за себе/и за другите. Притворот во претходна постапка треба да подлежи на **редовно ревидирање** со намера да се укине, а времетраењето да се ограничи со закон. Сите чинители во системот за правда за деца треба да им дадат приоритет на случаите на деца во притвор во претходна постапка. Примарната цел на која било форма на лишување од слобода е **социјалната реинтеграција на детето и негова конструктивна улога во општеството**. За да се постигне ова неопходно е на децата да им се пружи грижа, заштита и сета неопходна помош, вклучително и социјална, образовна, стручна, психолошка, медицинска и физичка, што може да им е потребна поради нивната возраст, пол и личност и во интерес на нивниот хармоничен развој. Следниве **принципи и правила** треба да се почитуваат во сите случаи на деца лишени од слобода:³⁵

- ✓ Одвојување од возрасните во притворот и сместување во објекти специјално наменети за деца.

- ✓ Кога децата ќе наполнат осумнаесет години не се пренесуваат директно во притвор за возрасни.
- ✓ Медицински преглед од страна на стручно медицинско лице при прием во притвор и континуирана медицинска нега.
- ✓ Одржување редовен и значаен контакт со родителите, семејството и пријателите.
- ✓ Просторни услови, сместување и програми кои поттикнуваат развој и социјална реинтеграција.
- ✓ Заштита од насилство и од ризик од самоубиство.
- ✓ Образование, стручно насочување и наобразба приспособена на потребите и способностите на детето, вклучително и за децата со попреченост.
- ✓ Пристап до рекреација, вклучително и физичко образование и спорт.
- ✓ Слобода на мислата, убедувањето, религијата или верувањето.
- ✓ Чести контакти со пошироката заедница.
- ✓ Ограничување на користењето на сила, односно користење сила само кога постои непосредна закана детето да се повреди себеси или другите, а исцрпени се сите други средства за контрола.
- ✓ Дисциплински мерки кои го почитуваат вроденото достоинство на детето; без самица.
- ✓ Можност за поднесување барања или поплаки, без цензура во содржината, и добивање повратна информација без одлагање.
- ✓ Независни и квалификувани инспектори редовно вршат инспекции и ненајавени инспекциски посети.

Сите деца што го напуштаат притворот на крајот од издржувањето на казната или кога ќе им се даде предвременно ослободување, треба да ги ползуваат **програмите за пост-отпусна грижа**, вклучително и оние кои во меѓувреме наполниле осумнаесет години.³⁶ Постои голема веројатност дека ако детето не добие подготовка за живот по отпустот, тоа многу набрзо ќе биде повторно втурнато во извршување на престап/кривично дело. Планирањето на ослободувањето на децата од установа започнува на првиот ден од изрекувањето на казната.³⁷ Вработените задолжени за реинтеграција на децата лишени од слобода го **изготвуваат планот за отпуст заедно со детето** и онаму каде што е прикладно, со семејството и заедницата од која потекнува детето и соработуваат со центарот за социјална заштита/службата за пробација од подрачјето во кое треба да се врати детето. Во најмала рака, планот за отпуст го опфаќа сместувањето, транспортот што треба да се обезбеди за да му се овозможи на детето да отпатува до дома или до местото каде што ќе живее, образование или стручна обука или опции за вработување, советување и психосоцијална поддршка, каква било неопходна медицинска помош и најважно од сè, финансиската поддршка што треба да му се додели. Пред да се ослободи, на детето му се дозволени домашни посети од своето семејство. Вообичаено, **службата за пробација** е одговорна за подготовка и обезбедување поддршка и услуги за грижа по отпустот на децата од установа. Казната лишување на детето од слобода треба да се ревидира најмалку еднаш на секои шест месеци со цел да се утврди дали **има простор за**

36

Хавански правила со 79 и 80 (1990); Коментар на членовите 78 до 79 од Модел-законот за малолетничка правда (2013).

37

Комитет на министри на Советот на Европа, Насоки за правда по мерка на децата и Меморандум со објаснување, 2010 година.

предвремен отпуст. Може да се даде предвремен отпуст без или со услови, како што е барањето да живее на одредено место („на половина пат“ – halfway house), да посетува одредени програми во заедницата, да се враќа дома секоја вечер во одредено време, да не оди на одредени места и да не се дружи со одредени луѓе, да подлежи на редовно тестирање за дрога или да посетува установа за ментално здравје, или редовно да прима лекарство. Вообичаено, услов за детето да добие предвременно ослободување е да се регистрира во службата за пробација.

Тековна состојба

Согласно Закон за правда за децата превентивните, воспитните и заштитните мерки имаат приоритет и предност пред санкциите. Согласно Индикаторите врз основа на кои Државниот совет за превенција на детско престапништво собира податоци за примена на Законот за правда за децата може да се констатира дека постои негативен тренд во однос на примена на вонсудско постапување спрема деца и секоја година јавниот обвинител прибегнува кон поголем број на предлози за санкции.

Во 2020 година предлози за примена на санкција од страна на Јавниот обвинител биле поднесени спрема 696 деца, што претставува 56% од вкупно 1254 деца спрема кои биле поднесени кривични пријави до основните јавни обвинителства. Во 2019 овој процент изнесувал 43%, а во 2018 бил 35%. Во 2020 год. 94% од предлозите за примена на санкција биле поднесени спрема деца од машки и 6% од женски пол.

Од друга страна за оние деца што е даден предлог за изрекување на санкции, изречени се санкции со најмала тежина односно воспитни мерки кои не предвидуваат одвојување на децата од семејството и лишување од слобода, туку примена на мерки за заштита, помош и поддршка на децата и родителите. Од вкупно 696 деца за кои јавниот обвинител во 2020 поднел предлог за примена на санкција, дисциплински мерки се изречени против 160 деца или 22%. На деца од машки пол се изречени 138 дисциплински мерки и 22 на деца од женски пол. Кон 150 деца е изречена мерката укор, а на 10 деца им е изречена мерката упатување во центар за деца.

Во 2019 година дисциплински мерки се изречени против 27% а во 2018 против 22% од децата за кои имало предлог за примена на санкција.

Вкупен број на деца за кои во 2020 година се изречени мерки на засилен надзор е 401, односно 58% од децата за кои јавниот обвинител поднел предлог за примена на санкција. Мерката засилен надзор од страна на родител/старател е изречена за 218 деца, мерката засилен надзор од страна на ЦСР е изречена на 182 деца, додека засилен надзор од страна на згрижувачко семејство е изречена за едно дете. Од вкупниот број, 382 деца (95%) се од машки пол, 19 деца (5%) од женски пол.

Заводски мерки во 2020 година се изречени за 16 деца. Во воспитна установа се упатени четири деца а во воспитно-поправен дом 12 деца. Сите заводски мерки се изречени за машки деца. По шест заводски мерки се изречени од страна на ОС Скопје и ОС Струмица, по две од ОС Гостивар и ОС Штип. Заводски мерки во 2019 биле изречени за 4 деца и за 12 деца во 2018 година.

Овој тренд на зголемување на бројот на деца за кои е изречена заводска мерка, се должи на фактот што по 20 години, Воспитно поправниот дом за момчиња – доби нова локација во Волковија, Тетово, со сопствен објект со современи услови. Сепак, овој дом е одалечен од заедницата со ограничен број на работилници, додека системско образование се уште не е спроведено. Изготвени се и акти за функционирањето на ВПД: Програма за групна работа, Алатка за ризик, Упатство за дисциплинска одговорност, Упатство за погодности и привилегии, Упатство за прогресирање и регресирање на децата, Протокол за пристигнување и прием на детето во ВПД, Протокол за отпуштање на децата од ВПД, Протокол за распоредување, прогресирање и регресирање во ВПД, Протокол за престој во приемно одделение, Куќен ред и Правилник на нормативи и стандарди за ВПД .

Согласно Националната стратегија за деинституционализација (2018-2027), големите и гломазни установи за сместување на деца во ризик и деца во судир со законот кои се во системот за социјална заштита се трансформираа во организациони единици кои административно припаѓаат на ЈУ за згрижување деца со воспитно-социјални проблеми и нарушено поведение. Во рамки на установата функционираат 7 организациони единици, кои се налик на мали групни домови со модел на семејно функционирање, сите на засебна локација , интегрирани во локалната заедница и ги користат истите ресурси (образовани, здравствени и др.) како и сите други граѓани. 5 ОЕ се наменети за деца во ризик и се сместуваат од страна на центрите за социјална работа, а 2 ОЕ се наменети за деца во судир со законот и се сместуваат со решение од страна на Судот. Заклучно со јули 2021 год. во 5 куќи се сместени 25 деца од кои 7 девојчиња и 18 момчиња. Најголем број се деца од ромска националност – 15, од македонска националност се 6 корисници и од албанска се 4. Децата се на возраст од 11-18 години и тоа најголем дел се деца на 13 годишна возраст (6), 14 години (6) и 17 (6). За децата 24 часовна грижа даваат 32 воспитувачи односно социјални работници, педагози, психолози, дефектолози, наставници. 2 организациони единици се наменти за деца во судир со законот и заклучно со јули 2021 год. во нив престојуваат 6 деца, сите машки, на возраст од 15 до 19 години, упатени од судовите во Скопје, Кочани и Гостивар. За нив се грижат 13 воспитувачи. Но во однос на структурирање на слободното време вклучени се поголем број граѓански организации.

Законот за правда за децата со своите решенија се залага и предвидува вонсудско постапување со деца, примена на мерки за одвраќање, примена на воспитни мерки и санкции кои не вклучуваат лишување на децата од слобода и истите се користат како крајна мерка доколку детето со своето однесување ја загрозува сопствената безбедност и јавната безбедност или долго време не било достапно на органите на прогон а прави голем број кривични дела. Согласно податоците со кои располага Државниот совет за превенција на детско престапништво се констатира дека мал број деца се сместуваат во притвор кој се движи од две до шест деца на годишно ниво.

Во 2020 година мерка притвор им е изречена на четири деца, што претставува 0,98 на 100.000 деца. Две се изречени од ОС Велес, по една од ОС Скопје и ОС Гостивар. Сите се изречени на деца од машки пол. Во 2019 година мерката била изречена исто така на четири, во 2018 на шест деца, а во 2017 на две деца, а во 2017 на две деца.

Стратешките цели и стратешките показатели поврзани со стратешката приоритетна област 6

- ✓ **Стратешка цел 6.1:** Се спроведува постепена деинституционализација на децата во судир со законот, согласно Националната стратегија за деинституционализација (2018-2027), и се гарантира минимално времетраење на институционално сместување со цел да не се загрози социјалната реинтеграција на децата во судир со законот во нивните семејства и заедници.
- ✓ **Стратешка цел 6.2:** Лишувањето од слобода на децата кои се во судир со законот во групните домови, воспитно - поправните установи и затвор за деца се користи само како мерка во краен случај во сите фази од процесот на правда за деца и за најкраток соодветен временски период и тоа само во установи/притвор кои се во согласност со меѓународните стандарди за лишување од слобода.
- ✓ **Стратешка цел 6.3:** Изработени/зајакнати се упатства за Центрите за социјална работа (ЦСР) и персоналот во установите и воспитно-поправните установи за постапување по мерка на децата со девојчиња/момчиња согласно меѓународните стандарди за лишување од слобода.

Две стратешки приоритетни области кои се однесуваат на децата жртви/сведоци на криминал вклучени во судскиот процес

Стратешка приоритетна област 7 „Права на детето и посебни мерки за заштита“

Образложение на стратешката приоритетна област 7

Стратешка приоритетна област 7:

„Спречување на сите форми на секундарна виктимизација на децата-жртви и децата сведоци на кривични дела при нивно вклучување во кривично-правниот процес преку почитување на нивните права и гарантирање посебни мерки за заштита во сите фази од кривично-правниот процес.“³⁸

Терминот „секундарна виктимизација“ се однесува на виктимизација на децата и возрасните која се јавува не како директен резултат на кривичното дело, туку поради

УНОДЦ, Прирачник за стручни лица и креатори на политики за правда во прашањата што опфаќаат деца-жртви и сведоци на криминал, Обединети нации, 2009; Насоки на Обединетите нации за правда во прашања што вклучуваат деца-жртви и сведоци на криминал, Резолуција на ЕКОСОК 2005/20, 2005 година; УНИЦЕФ и УНОДЦ, Модел-закон за правда во прашања што опфаќаат деца жртви и сведоци на криминал, Обединетите нации, 2009; Модел на стратегии и практични мерки на ОН за елиминирање на насилството врз децата во областа на превенција од криминал и кривична правда, 2014 година; Комитет на министри на Советот на Европа, Насоки за правда по мерка на децата и Меморандум со објаснување, 2010 година; Директива за воспоставување минимални стандарди за правата, поддршката и заштитата на жртвите од криминал на Европскиот парламент и Советот, 2012 година.

одговорот на институциите и стручните лица кога жртвата поминува низ процесот на правда (за деца).³⁹ Овој термин може да биде збунувачки кога се користи во однос на децата сведоци на криминал. Ревиктимизацијата, од друга страна, подразбира ситуација во која детето или возрасниот е жртва на еден или повеќе од еден кривичен инцидент во одреден временски период. Правото на заштита од несоодветно постапување и процесни дејствија за време на судскиот процес е едно од десетте права на децата жртви/сведоци на криминал.⁴⁰ Децата кои се жртви/сведоци на криминал се особено ранливи во споредба со возрасните жртви/сведоци и имаат потреба од **посебна заштита, помош и поддршка** соодветна на нивната возраст, ниво на зрелост и индивидуални потреби со цел да се спречат понатамошни оптоварувања и трауми што можат да произлезат од нивното учество во процесот на кривичната правда. Тие можат да бидат изложени на секундарна виктимизација и непотребни оптоварувања во текот на судскиот процес, односно додека го пријавуваат делото, раскажуваат што се случило, го чекаат судењето и сведочат во судот. Спречувањето на секундарна виктимизација и непотребни тешкотии од започнување до завршување на судскиот процес е услов за да се осигура дека се почитуваат **најдобрите интереси и достоинство на децата жртви/сведоци** и конечно, за да се **зголеми капацитетот на децата да учествуваат во судските процеси**.

- ✓ **Помош од лице за поддршка** (на жртви) во текот на учеството на детето во судскиот процес со цел да им се пружи емоционална поддршка на децата жртви/сведоци. Пожелно е лицето за поддршка да биде назначено на почетокот на судскиот процес, односно кога службениците од органите на прогонот ќе почнат да собираат информации за настанот и да остане достапно до крајот на судската постапка, па дури и потоа, доколку е потребно.
- ✓ **Информираност и извесност** околу текот на дејствијата што ќе бидат превземни од страна на органите вклучени на постапувањето и јасни очекувања во однос на процесните дејствија што ќе се преземат во текот на кривичната постапка. Децата жртви/сведоци треба однапред да знаат дали и кога од нив ќе се бара да сведочат, кои посебни мерки на процесна заштита ќе се применат на нивното сведочење и кој ќе присуствува на сослушувањето. Програмите за запознавање со судот за децата жртви/сведоци се еден од начините да се избегне децата да станат дезориентирани и дестабилизирани од постапката.

39

Во Националната стратегија за ПД се користи терминот „деца жртви“, иако предизвикал многу дебати. Особено во контекст на сексуалното и родово базирано насилство, се тврди дека терминот подразбира „немоќ, а не отпорност на жртвата и затоа многумина претпочитаат да го користат терминот „преживеан/а“ бидејќи е попозитивен и става фокус на отпорноста, справувањето и преживувањето“. Меѓутоа, во контекст на правата и заштитата на децата, терминот „(дете) жртва“ се користи за да се однесува на „некој што доживува неправда за која сторителот е одговорен; укажува дека децата кои се соочуваат со кршење на правата имаат право на заштита, помош и надомест на штета“. [УНОДЦ и УНИЦЕФ, Програма за обука за третман на деца жртви/сведоци на криминал за службеници во органите на прогонот, 2015 година.

40

Насоки на Обединетите нации за правда околу прашања што опфаќаат деца жртви и сведоци на криминал, Резолуција на ЕКОСОК 2005/20, 2005. Десетте меѓународно признати права се: Право да се постапува достоинствено и со сочувство [Упатства 10 до 14], Право да се заштитат од дискриминација [Упатства 15 до 18], Право да бидат информирани [Упатство 19 и 20], Правото да бидат сослушани и да ги изразат своите ставови и грижи [Упатство 21], Право на ефективна помош [Упатства 22 до 25], Право на приватност [Упатства 26 до 28], Право да се биде заштитен од непотребни процесни дејствија за време на судскиот процес [Упатства 29 до 31], Право на безбедност [Упатства 32 до 34], Право на репарација [Упатства 35 до 37], Право на специјални превентивни мерки [Упатства 38 & 39].

- ✓ **Експедитивност** на истрагите, судењата и другите постапки, освен ако одложувањата не се во најдобар интерес на детето жртва/сведок. Одложувањата и развлечените постапки може да имаат негативно влијание врз процесот на заздравување на детето и да придонесат за долгорочно ментално страдање. Случаите на деца жртви/сведоци треба да се третираат што е можно побрзо со цел да се намали времетраењето на изложеноста на детето на потенцијално штетни постапувања и да му се овозможи на детето помош и поддршка за да го надмине искуството на жртва. Долготрајните постапки може дури и да доведат до тоа децата да ја повлечат изјавата.
- ✓ **Постапки по мерка на децата**, меѓу другото, простории за разговор специјално прилагодени и наменети за деца, интердисциплинарни услуги за деца жртви/сведоци интегрирани на една локација, приспособени судски опкружувања што ги земаат предвид децата жртви/сведоци, паузи за време на сведочењето на детето, рочишта закажани во време од денот соодветно **зан** возраста и зрелоста на детето, соодветен систем за известување за да се осигура дека детето оди на суд само кога е неопходно и други соодветни мерки за да се олесни сведочењето на детето како употреба на посредници, помагала за сведочење, земање изјава со помош на технички уреди за пренос на звук и слика итн. Повеќето од овие мерки по мерка на детето се едноставни и евтини.
- ✓ **Без непотребни контакти** со правосудниот процес со цел да се минимизира непотребниот стрес и непријатностите на децата жртви/сведоци при учество во постапката. Препорачливо е со детето жртва/сведок да се спроведе едно интервју/испитување/разговор и да се користат предходно снимените изјави како докази на судењето.
- ✓ **Спречување на заплашување** по пат на овозможување на сослушување на децата жртви/сведоци на родово-осетлив начин и по мерка на детето и доследно почитување на забраната за контакт помеѓу детето жртва/сведок и сторителот. Со должно почитување на правата на одбраната, ова може да се направи со заштита на децата од вкрстено испитување од страна на наводниот сторител, простории за приватен распит надвор од очите на наводниот сторител и одделни чекалници во судницата.
- ✓ **Заштита на приватноста** на децата жртви/сведоци како прашање од примарна важност. Децата треба да бидат заштитени од непотребно изложување на јавноста, на пример со исклучување на јавноста и медиумите од судницата за време на сведочењето на детето, и заштита на информациите што се однесуваат на вклученоста на детето во судскиот процес, со одржување доверливост и ограничување на пристапот (откривањето на) информации што може да доведат до идентификација на детето.
- ✓ **Пристап до правна помош**, бесплатно, за деца жртви/сведоци на криминал. Децата треба да имаат право на правна поука и застапување, во нивно име, во постапки каде што постои, или би можело да има судир на интереси помеѓу детето и носителите на родителска одговорност.

Тековна состојба

Законот за правда за децата уште во 2013 година за прв пат во своите одредби го употреби терминот најдобриот интерес на детето и го позиционира како врвен приоритет. Подоцна овој термин се примени и во останатите закони и стана дел од стручната терминологија на стручните лица од институциите. За подобро разбирање на овој термин и полесно одредување на најдобриот интерес на детето се изготви Прирачник за процена

на најдобриот интерес на детето, (2019), МТСП, ЈУ Завод за социјални дејности и UNHCR кој предвидува начин на негово одредување преку примена на различни методи, техники и скали за процена. Во системот на социјална заштита, стручните лица добиваат обука по овој прирачник за практична примена на понудните алатки.

Децата жртви и сведоци на кривични дела, во Законот за правда за децата се посебно позиционирани, како најранлива категорија на деца за кои се предвидени посебни права и мерки на процесната заштита и посветен е цел дел во законот (Петти дел). Особено децата жртви на злоупотреба, занемарување и насилство се препознаени како највулнеребилна група со која треба да се постапува крајно чувствително. Затоа е формирано Национално координативно тело за заштита на деца жртви од злоупотреба, занемарување и насилство (НКТ) чиј претседател е министерот на Министерството за труд и социјална политика. За потребите на НКТ, во 2017 година беа креирани индикатори за собирање на податоци од сите сектори во системот за заштита на децата (социјална заштита, полиција, јавно обвинителство, суд и за прв пат од образование и здравствен сектор). Врз основа на креираните индикатори за прв пат се собраа податоците и се изготви Извештај за 2017 година за состојбата со деца жртви од злоупотреба, занемарување и насилство. Се изработија и Процедури за постапување на полиција, јавно обвинителство и суд.

Беше изработен Протокол за постапување на меѓусекторскиот тим за заштита на деца жртви на злоупотреба, занемарување и насилство и усвоен од страна на НКТ. Беше изработена и Национална стратегија (2020-2025) и Акциски план (2020-2022) за превенција и заштита на децата од насилство со поддршка на национален експерт. Поради пандемијата, активностите во Акцискиот план со одлука на НКТ се префрлаат во наредните две години.

Законот за правда за децата предвидува постапка за обештетување на деца жртви. Програмата за обештетување на деца жртви ја носи Министерство за правда во консултација и одобрение на ДС и на годишно ниво се одредува висината на средства. Според индикаторите на ДС. Во 2020 и 2019 година судовите не донеле ниту едно решение за обештетување на деца жртви. Во 2018 донеле решение за обештетување на четири, во 2017 на девет деца. Се забележува тренд на намалување на остварување на ова право, што хипотетички може да се должи на сложеноста на самата постапка. Затоа со новиот Закон за правда за децата се нуди поинакво и поедноставно решение за поголема достапност на средствата до крајните корисници.

Стратешките цели и стратешките показатели што се однесуваат на стратешката приоритетна област 7

- ✓ **Стратешка цел 7.1:** Почитување на интерсекторските права за правда за децата и специфичните права на децата жртви/сведоци на кривични дела, вклучително и децата жртви на традиции/обичаи и детски труд, со цел спречување на секундарната виктимизација низ процесот на кривичната правда.

- ✓ **Стратешка цел 7.2:** Се применуваат посебни мерки за заштита на децата жртви со цел да се спречи да претрпат секундарна виктимизација и децата сведоци од кривично дело и непотребни оптоварувања додека минуваат низ процесот на кривичната правда.
- ✓ **Стратешка цел 7.3:** Изработени/надградени се интердисциплинарните упатствата за интерсекторски и специфични права и посебни мерки на заштита за децата жртви и децата сведоци на кривични дела кои се вклучени во процесот на кривичната правда, и зајакнати се капацитетите на стручните лица што работат на случаите на деца жртви/сведоци на кривични дела за примена на упатствата преку систематско и континуирано надградување.

Стратешка приоритетна област 8 „Интегрирани мултидисциплинарни и меѓусекторски услуги“

Образложение на стратешката приоритетна област 8

Стратешка приоритетна област 8:

„Формирани се постојани меѓусекторски тимови за постапување со децата-жртви и децата сведоци на кривични дела и нивните родители/старатели, со цел да се обезбедат координирани и ефективни услуги и безбедно опкружување во текот на нивната вклученост во процесот на правда за деца.“⁴¹

Конвенцијата за правата на детето (1989) ја утврдува обврската на владите да ги заштитат децата од сите форми на насилство, занемарување, малтретирање, сексуална злоупотреба и експлоатација и да воспостават процедури и програми за превенција и одговор, вклучувајќи идентификација, известување, упатување, поддршка и згрижување на деца (членови 19, 20, 34 и 39). На меѓународен план, се препознава потребата за **мултидисциплинарен и меѓуресорски/секторски пристап** кон децата жртви/сведоци на кривични дела и нивните семејства. Во неколку земји формирани се таканаречени „мултидисциплинарни тимови (за злоупотреба на деца)“. За да се дознае дали детето претрпело или било сведок на извршување на кривично дело, потребно е првично интервју со детето. Со оглед на тоа што во постапувањето може да е неопходно да учествуваат повеќе стручни лица и агенции, детето може да биде подложено на **повторно испрашување од многу различни стручни лица**. Покрај тоа, ако овие стручни лица не добиле соодветна обука за трауматизација, секундарна виктимизација и останатите теми што се однесуваат на децата жртви/сведоци на криминал, начинот на кој тие ги спроведуваат разговорите може да открие штетни и/или да доведе до неупотребливи докази и во двата случаи, ова може да има сериозни последици по детето и/или водењето на случајот. Како резултат на тоа, повеќе земји имаат создадено мултидисциплинарни тимови за да може да спроведуваат **заеднички истраги на родово-осетлив начин и по**

41

Комитет на министри на Советот на Европа, Насоки за правда што им одговара на децата и Меморандум со објаснување, 2010 година; Директива за воспоставување минимални стандарди за правата, поддршката и заштитата на жртвите од криминал на Европскиот парламент и Советот, 2012 година; Проект, проект, Стандарди за квалитет на Барнахус, насоки за мултидисциплинарен и меѓуагенциски одговор на деца жртви и сведоци на насилство, 2020 година

мерка на детето, и да го намалат бројот на разговори со децата жртви/сведоци, како и да ја зајакнат довербата и сигурноста кај детето. Меѓу останатите предности се и подобрената комуникација меѓу стручните лица преку комбинација на вештини и искуство, како и подобриот пристап до информации. Наместо да се чуваат законски, психосоцијални и медицински податоци во различни досиеја што се складираани во различни органи, мултидисциплинарните тимови се залагаат за размена на информации меѓу различните чинители преку креирање на единствено досие. Најразвиениот начин за промовирање на мултидисциплинарен и меѓагенциски/секторски пристап за децата жртви/сведоци на кривични дела е преку создавање на **Центри за застапување на деца или Детски куќи**.⁴² Овие постојани објекти се залагаат за истата севкупна цел - да се спречи повторна трауматизација и да се обезбеди мултидисциплинарен и меѓагенциски/секторски одговор на детето. И двете структури го намалуваат бројот на прилики кога децата жртви/сведоци на кривични дела треба да раскажуваат за своето искуство, истовремено водејќи сметка дека различните служби даваат координиран одговор за секое дете, во родово-осетливо и безбедно опкружување по мерка на детето. Други земји, пак, сметаат дека се претпочита **распитот на деца жртви/сведоци да го врши едно квалификувано лице** и имаат создадено посебни Полициски единици за деца, Полициски единици за заштита на деца или Полициски единици за жени и деца со полициски службеници и социјални работници од женски и машки пол кои се специјално обучени за да работат на дела што се однесуваат на (жени и) девојчиња и момчиња на родово-осетлив начин и по мерка на детето.

Тековна состојба

Државата има донесено протокол за постапување во процесот на превенција и заштита на децата од злоупотреба и занемарување.⁴³ Институциите и клучните чинители веќе повеќе години дискутираат за воведување на моделот на сигурна куќа или Барнахус, водејќи се од позитивните меѓународни искуства и насоки во директивите на ЕУ за потреба од воспоставување на детски куќи или сигурни куќи познати како или базирани на Barnahus model. Оваа заложба е споменета и во Стратегијата за превенција и заштита од насилство. „Сигурната куќа“ ќе придонесе кон избегнување на ризикот за ре-виктимизација и ќе биде опремен со соодветна техничка и материјална опрема што ќе се користи за првична процена и испрашување на детето жртва на насилство, медицински преглед и терапија, како и правно советување.

Со поддршка на UNICEF во изминатите години беа опремени неколку посебни простории за водење на разговор со дете жртва во центри за социјална работа и во полициски

42

Во некои документи, се користи терминот „безбедна куќа“ во ваква смисла. (види: дел 3/препорака 12 во: МЗМП и УНИЦЕФ, Компаративна анализа на законодавството што се однесува на заштитата од насилство врз децата помеѓу нашите и земјите со контекстуални сличности, 2018 година.)

43

<https://www.mtsp.gov.mk/content/word/dokumenti/dokumenti%202018/Protokol%20za%20postapuvanje%20vo%20slucaj%20na%20zloupotreba%20i%20zanemaruvanje%20na%20deca.doc>

станции, кои во меѓувреме добија друга намена и не се користат доволно. Сепак ДС согласно своите индикатори ја следи состојбата на извршување разговор во овие посебни соби. Од вкупно 875 деца повикани во полициска станица, разговор во посебна просторија е воден со 36 деца, односно само со 4% од повиканите деца. Најголем број е во Штип – 18 деца, додека во Битола, Куманово, Охрид и Струмица со ниту едно дете не е разговарано во посебна просторија. Посебни простории има и во полициски станици во Скопје, Велес, Тетово но нивната искористеност е минимална. Споредено со 2019, кога имаше 97 дете, бројката е пониска за 61 дете или за 63%. Во 2018, разговор во посебна просторија е воден со 121 дете.

ДС исто така собира податоци од центрите за социјална работа, полиција, јавно обвинителство и судовите за децата жртви на кривични дела. Повеќе од двојно бил зголемен бројот на деца жртви во 2019 година во однос на 2018, при што енормно е зголемен бројот на евидентирани деца жртви во ЦСР - Скопје, од 41 дете во 2018 на 212 деца во 2019 година; во 2019 година јавното обвинителство идентификувало најголем број деца жртви, значително е зголемен бројот на деца жртви кои што во 2019 година биле идентификувани во ЦСР, за разлика од значително намалениот број на деца жртви идентификувани во судовите. Добиените податоци во 2020 година, ДС се уште не ги анализираше и не извел заклучоци, но упатуваат на енормно зголемување на бројот на деца жртви во судовите (626), споредбено со претходната 2019 год. (84) и во јавното обвинителство (403 во 2019 год. – 601 во 2020 год.) , но намалување на бројот на деца во центрите за социјална работа (339 во 2019 год – 151 во 2020 год) и стагнирање на бројот на деца жртви во МВР (374 во 2019 год -317 во 2020 год) . Секако анализата ќе покаже на што се должи оваа состојба. Претпоставка е дека периодот на пандемија влијаел врз зголемување на злоупотреба и насилство врз децата, но во делот на меѓусебно информирање, евидентирање или постапување на институциите има отстапки и неусогласености.

Отварање на Barnahus и работа на овој принцип, секако ќе придонесе кон подобро евидентирање на децата жртви и управување со податоци од страна на институциите.

Стратешките цели и стратешките показатели што се однесуваат на стратешката приоритетна област 8

- ✓ **Стратешка цел 8.1:** Формирани се постојани меѓусекторски тимови за деца-жртви, вклучително и децата жртви на традиции/обичаи и детски труд, како и децата сведоци на кривични дела и нивните родители/старатели и, која е усогласена со Национална стратегија за заштита на деца од сите форми на насилството (2020-2025).
- ✓ **Стратешка цел 8.2:** Изработени се меѓусекторски упатства за засегнатите институции за давање услуги во Детските куќи на децата жртви/сведоци и нивните родители/старатели, додека капацитетот на засегнатите институции за примена на меѓусекторските упатства е зајакнат преку систематска и континуирана надградба на капацитетите.

Четири трансверзални стратешки приоритетни области кои се однесуваат на сите деца во контакт/судир со законот

Стратешка приоритетна област 9 „Право на информирање и учество на деца“

Образложение на стратешката приоритетна област 9

Стратешка приоритетна област 9:

„Децата кои се во контакт/судир со законот се поттикнати да учествуваат во одлучувањето во врска со прашањата што ги засегаат, а на нивните ставови и грижи им е дадено должно внимание во текот на целиот процес на правда за деца.“⁴⁴

Конвенцијата за правата на детето (1989) го промовира **водечкото начело на учество на децата во сите прашања што ги засегаат** (член 12). Децата кои се способни да формираат сопствени ставови имаат право да учествуваат, да интервенираат и слободно да ги изразуваат тие ставови во сите судски или административни постапки што ги засегаат. КПД-ГК4 за правата на децата во детскиот правосуден систем (2019) наведува дека детето кое е над минималната возраст за кривична одговорност треба да се смета за компетентно да учествува во процесот на правда за деца (став 46). Исто така, децата жртви/сведоци на кривични дела имаат право да ги изразат своите ставови, да бидат сослушани во постапките и на тој начин да учествуваат во судскиот процес. Со секое дете треба да се постапува како со способен сведок и сведочењето на детето не треба да се зема за неважечко или неверодостојно само поради неговата возраст, сè додека неговата возраст и зрелост му овозможуваат да даде разбирливо и веродостојно сведочење.⁴⁵ На **ставовите на децата во контакт/судир со законот** мора да им се даде соодветна тежина во согласност со нивната возраст и зрелост. Детето може да одлучи да учествува. Доколку учествува, тоа може да го стори директно или преку застапник. Кога е потребно, може да се назначи **психолог или друг експерт** за да се стекне подобар увид во ставовите и потребите на детето и за да се осигура дека детето ги разбира постапките и информациите што се релевантни за него/него. Кога децата во контакт/судир со законот се премногу мали или премногу незрели за да ги формираат и изразат своите сопствени ставови, треба да се назначи **независен застапник**, како адвокат назначен од судот, за да се залага за најдобрите интереси на детето и почитување на правата на детето. За да учествуваат соодветно, на децата мора да им се обезбедат сите потребни информации. Кога се донесуваат одлуки или пресуди, тие треба да им се објаснат на децата на **јазик што можат да го разберат**, особено ако истите се во судир со нивните изразени желби или ставови. Контекстот во кој децата во контакт/судир со законот го остваруваат своето право на

44

КПД-ГК12 за правото на детето да биде сослушано, 2009 година; УНОДЦ, Прирачник за стручни лица и креатори на политики за правда во прашањата што вклучуваат деца-жртви и сведоци на криминал, Обединети нации, 2009; Насоки на Обединетите нации за правда во прашања што опфаќаат деца-жртви и сведоци на криминал, Резолуција на ЕКОСОК 2005/20, 2005 година; Комитет на министри на Советот на Европа, Насоки за правда по мерка на децата и Меморандум со објаснување, 2010 година.

45

Упатства 8 (г), 18 и 21 од Упатствата на Обединетите нации за правда во прашања што вклучуваат деца жртви и сведоци на кривични дела, Резолуција на ЕКОСОК 2005/20, 2005 година.

учество треба да биде поттикнувачки и охрабрувачки, за децата да можат да се сигурни дека возрасните кои се одговорни за формалните постапки се подготвени да ги слушаат и сериозно да ги земат предвид ставовите што децата сакаат да ги изразат. Стручните лица треба да посветат посебно внимание и да им овозможат на **особено ранливите деца да ги изразат своите ставови и грижи**, како што се девојчињата, деца што живеат/работат на улица, децата во институции и притвор, децата со попреченост, малцинствата/децата-Роми, децата со ХИВ/СИДА, децата ЛГБТКИ и жртвите на сексуална злоупотреба и традиционалните штетни практики.

Тековна состојба

Со поддршка на UNICEF, за потребите на НКТ беше изработена Национална стратегија (2020-2025) и Акциски план (2020-2022) за превенција и заштита на децата од насилство. При изработка на стратегијата учество земаа децата кои ги искажаа своите ставови, размислување и грижи и дадоа предлози за подобрување на состојбата и позицијата на детето во државата. Стратегијата започнува со обраќање: Од децата на децата.

Во центрите за социјална работа кои постапуваат со деца во ризик и деца во судир со законот, децата се информирани за позицијата во која се наоѓаат, за законските решенија, за можностите да им се помогне и партиципираат во одлуките кои се важни за нив и договор околу избор на санкции, со цел градење на одговорност за своите постапки и прифаќање на последиците од истата.

При работа со деца жртви на злоупотреба, занемарување и насилство, се користи Алатката „Три куќи“ преку која директно се дава можност за учеството на децата во носење на одлуки, односно детето ги изразува своите грижи, добри страни но и своите желби за во иднина. Воспоставена е и првата програма за Застапници за правда за деца, во која учествуваат 60 млади, вклучувајќи и деца и млади од малите групни домови и воспитно поправниот дом. Преку оваа програма, децата и младите се обучени да се застапуваат за своите права но и да креираат механизми и иницијативи за пристап до правда.⁴⁶

Стратешките цели и стратешките показатели што се однесуваат на стратешка приоритетна област 9

- ✓ **Стратешка цел 9.1:** Остварен е напредок во ставовите/пристапите на стручните лица за социјална заштита, стручните лица за правда за деца и другите релевантни чинители од носење одлуки во име на децата во контакт/судир со законот до поттикнување на учество на децата во процесите на донесување одлуки и судските постапки за деца.

Образложение на стратешката приоритетна област 10

Стратешка приоритетна област 10:

„Правната рамка за правда за деца е подобрена во согласност со меѓународните стандарди, а еднаесетте стратешки приоритетни области за правдата за деца се вградени во примарното и/или секундарното законодавство.“⁴⁷

Начинот на кој децата во судир/контакт со законот треба да се третираат од страна на правосудниот систем може да биде утврден со **посебен закон конкретно за децата**, како што се законите за правда за деца, законите за малолетничка правда, законите за заштита на децата или законите за добросостојба на децата, или во посебните поглавја во општото кривично и процесно право. Законите и прописите претставуваат клучна компонента на детскиот правосуден систем и се од суштинско значење за дефинирање на границите и давање правна сила на заштитата на децата во конфликт/контакт со законот. Целта на изработката на Пример-законот за правда во прашања што ги опфаќаат децата жртви/сведоци на кривични дела (2009 година) и Пример-законот за правда во прашањата што ги опфаќаат деца во судир со законот (2013 година) беше, меѓу другото, за да им дадат правни насоки на државите во процесот на реформа на правдата за деца и да им помогнат во изготвувањето на законодавството за правда за деца. Во нив важните меѓународни и регионални стандарди за правда за децата се преточени во национален контекст и нивната цел е **усогласување на националното законодавство со меѓународните барања**. Опфатени се сите фази на процесот на правда за деца. Одредбите предложени со двата закон-примери целосно се во согласност со барањата утврдени со Конвенцијата за правата на детето (1989) и другите правни инструменти во областа на правдата за децата. Општо земено, **примарното законодавство** за правдата за деца е ограничено во обемот и не содржи многу детали за постапките и процесите што се однесуваат на правдата за деца. Вообичаено, ваквите детали се инкорпорираат во секундарното законодавство, од типот на прописи, правила, укази или упатства. **Секундарното законодавство** не е помалку важно од примарното законодавство. Општо земено, споредното законодавство не се дискутира или гласа за законодавниот дом, туку се изработува и спроведува од министерството надлежно за правдата за деца. Владите се поттикнуваат да објават **верзија на законот прилагодена кон децата**, која се однесува на правдата за деца, и таа да биде широко достапна за момчињата и девојчињата.

Тековна состојба

Законот за малолетничка правда (Сл.весник бр.87/2007,103/2008,161/2008, 145/2010) беше

донесен во 2007 година, но неговата примена беше предвидена во јуни 2009 за да се подготват институциите. Беше изработен Акциски план за да може да се создадат услови за работа и да се вработат професионалци кои требаше да одговорат на предизвикот кој со себе го носеше новиот закон. Се донесе и Правилник за формата и содржината и начинот на водење на регистарот за примена на мерки на помош и заштита на деца и малолетници во ризик (Сл.весник 136 од 30.10.2008) од страна на министер за труд и социјална политика. Од почетокот на примена на законот во 2009 год. следеа одредени измени, особено оние кои имаа поголеми фискални импликации. Во 2013 година беше донесен Законот за правда за децата (Сл.весник бр.148 од 29.10.2013) кој имаше само две измени. Овој закон беше донесен во насока да се синхронизира со Конвенцијата за правата на децата и другите меѓународни директиви како и термилошко осовременување и доближување до Конвенцијата. По негова долгогодишна примена, се направи анализа на јазовите на законот преку работните групи за коментар кон законот, што беше подготовка за донесување на нов закон. Кон крај на 2019 и почеток на 2020 година се формираше работна група која работеше на новиот закон, кој се очекува да биде донесен до крај на 2022. По негово донесување ќе се работи на новите правилници кои се предвидени во законот и доработка на секундарното законодавство.

Стратешките цели и стратешките показатели што се однесуваат на стратешката приоритетна област 10

- ✓ **Стратешка цел 10.1:** Континуираниот процес на подобрување и усогласување на правната рамка за правда за децата, како примарното, така и секундарното законодавство, е разгледан и координиран со релевантните засегнати страни.

Стратешка приоритетна област 11 „Подигање на свеста за правдата за децата“

Образложение за стратешката приоритетна област 11

Стратешка приоритетна област 11:

„Подигната свест кај пошироката јавност, медиумите, родителите и стручните лица за превенција на детското престапништво, правата на децата во контакт/судир со системот за правда (за деца) и влијанието на системот за правда (за деца) врз децата.“⁴⁸

Обединетите нации, Упатства на Генералниот секретар на Обединетите нации; Заеднички пристап на ОН за правда за деца, 2008 година; Став 111 од КПД-ГК24 за правата на децата во системот на правда за деца, 2019 година; Член 14 (4) од Директивата за процедурални гаранции за деца кои се осомничени или обвинети лица во кривична постапка, 2016/800 на Европскиот парламент и Советот, 2016 година; Член 26 (2) од Директивата за воспоставување минимални стандарди за правата, поддршката и заштитата на жртвите од криминал на Европскиот парламент и Советот, 2012 година.

Клучно е да се организираат програми за подигање на свеста за спречување на престапништво кај децата и потенцијалните фактори на ризик како и правата на децата во контакт/судир со законот и влијанието на вклучувањето на децата во процесот на правда за деца. Пошироката јавност, медиумите, родителите и социјалната заштита, стручните лица во образованието, здравството и правдата треба да бидат информирани за тоа како може да се спречи криминалот, на пример преку позитивно родителство, пристапите на ресторативната правда, образованието за сексуално и репродуктивно здравје, итн. Децата што се инволвирани во престапништво честопати се подложни на негативен публицитет во медиумите, што придонесува за дискриминаторска и негативна стереотипизација на овие деца од страна на пошироката јавност. Ова негативно претставување на децата во судир со законот често е базирано врз недоволно увид во причините за криминалот и редовно резултира со повици за построг пристап, како што се нулта толеранција, намалување на минималната возраст на кривична одговорност, судење во судови за возрасни и други првенствено казнени мерки за децата во судир со законот. Исто така, од клучно значење е подигнувањето на свеста за улогата и одговорностите на медиумите во однос на правата на децата жртви/сведоци на злосторства. Објавувањето информации за детето жртва/сведок, особено во медиумите, може да има драматични ефекти за детето. Може да ја загрози безбедноста на детето, да предизвика интензивен срам кај детето, како и понижување и тешка емоционална штета и да го обесхрабри да каже што се случило. Објавувањето информации за дете жртва/сведок може да ги влоши односите на детето со неговото семејство, врсниците и заедницата, особено во случаи на сексуална злоупотреба. Во некои случаи, тоа исто така може да доведе до стигматизација од страна на заедницата, а со тоа да ја влоши секундарната виктимизација на детето. Правата на особено ранливите групи на деца во контакт/судир со законот, како девојчињата, децата кои живеат/работат на улица, децата во институции и притвор, децата со попреченост, малцинствата/деца-Роми, децата со ХИВ/СИДА, децата ЛГБТКИ и жртвите на сексуална злоупотреба и традиционалните штетни практики/обичаи, и различното влијание на системот за правда (за деца) врз овие деца бара посебно внимание во рамките на програмите за подигање на свеста за пошироката јавност и медиумите.

Тековна состојба

Државниот совет за превенција на детско престапништво редовно ја ажурира интернет страницата на којашто се презентирани преземените активности со цел подигање на свеста на јавноста за потребите на децата, проблемите во системот на заштита на децата во рамките на социјална заштита, образование и сл., објавување линкови до извештаи на домашни и меѓународни организации во однос на стандарди за постапување со децата, наоди од спроведени посети, истражувања, извештаи и сл.

Кампањи и останати активности од страна на институциите за подигање на свеста на јавноста и медиумите во однос на правда за децата не се применуваат.

Стратешките цели и стратешките индикатори поврзани со стратешката приоритетна област 11

- ✓ **Стратешка цел 11.1:** Координација со релевантните чинители за подигање на свеста на пошироката јавност, медиумите, родителите, стручните лица во социјалната заштита, образованието, здравството и оние што работат на спречување на престапништво кај децата околу правата на децата во контакт/судир со законот, влијанието што поминувањето низ праводусниот систем го има врз детето (и децата жртви/сведоци на криминал).

Стратешка приоритетна област 12 „Управување со податоци за правда за деца“

Образложение на стратешката приоритетна област 12

Стратешка приоритетна област 12:

„Воспоставен ефикасен и делотворен национален систем за управување со податоците за правда за деца, се собираат расчленети податоци за децата во контакт/судир со законот и се следи системот на правда за деца.“⁴⁹

Општо познат факт што го препознаваат државните раководства, како и стручните лица што работат во системот за правда (за деца) е дека кога станува збор за прашања што ги засегаат децата во контакт/судир со правниот систем, како и децата во ризик од контакт/судир со правниот систем, неопходни се **висококвалитетни и веродостојни информации** за сите видови известување и донесување одлуки. Административните

49

Комитет за правата на детето, Општи упатства во врска со формата и содржината на периодичните извештаи што треба да ги поднесат државите членки според член 44, став 1 (Б), од Конвенцијата, 2005 година; УНИЦЕФ, Податоци за пристапот на децата до правда: Резиме на извештаи доставени од националните статистички системи во регионот на Европа и Централна Азија, 2018 година; Седиште на УНИЦЕФ, поделба на податоци, анализа, планирање и мониторинг, зајакнување на административните податоци за насилство врз деца: Предизвици и практики што ветуваат од прегледот на искуствата во земјата, 2020 година; Седиште на УНИЦЕФ, оддел за податоци, анализа, планирање и мониторинг, остварување на правда за децата; Преглед на иновативни иницијативи за податоци низ целиот свет, Њујорк, 2021 година; Дел III/став 18 од Пример-стратегииите и практичните мерки на ОН за елиминирање на насилството врз децата во областа на превенција на криминал и кривична правда, 2014 година; Член 21 од Директивата за процедурални гаранции за деца кои се осомничени или обвинети лица во кривична постапка, 2016/800 на Европскиот парламент и Советот, 2016 година; Член 28 од Директивата за воспоставување минимални стандарди за правата, поддршката и заштитата на жртвите од криминал на Европскиот парламент и Советот, 2012 година; Регионална канцеларија на УНИЦЕФ за Централна и Источна Европа/ Комонвелт на независни држави, регионални и меѓународни показатели за малолетничка правда: нивната применливост и релевантност во избрани земји од Источна Европа и Централна Азија, Женева, 2009 година. 2016/800 на Европскиот парламент и Советот, 2016 година; Член 28 од Директивата за воспоставување минимални стандарди за правата, поддршката и заштитата на жртвите од криминал на Европскиот парламент и Советот, 2012 година; Регионална канцеларија на УНИЦЕФ за Централна и Источна Европа/ Комонвелт на независни држави, регионални и меѓународни показатели за малолетничка правда: нивната применливост и релевантност во избрани земји од Источна Европа и Централна Азија, Женева, 2009 година. 2016/800 на Европскиот парламент и Совет, 2016 година; Член 28 од Директива за воспоставување минимални стандарди за правата, поддршката и заштитата на жртвите на криминал на Европскиот парламент и Советот, 2012 година; Регионална канцеларија на УНИЦЕФ за Централна и Источна Европа/Комонвелт на независни држави, регионални и меѓународни показатели за малолетничка правда: нивната применливост и релевантност во избрани земји од Источна Европа и Централна Азија, Женева, 2009 година.

податоци за правдата за деца се суштински извор на информации неопходни за следење, евалуација и известување за работењето на системот за правда за деца и за да се разбере профилот на деца во судир со законот, децата жртви/сведоци на кривични дела и децата во ризик да дојдат во контакт/судир со законот. Комитетот за КПД ги повикува владите систематски да собираат расчленети податоци **за деца во судир со законот**, вклучително и за бројот и природата на делата извршени од деца, употребата и просечното времетраење на притворот во претходна постапка, бројот на деца со кои се постапува преку користење други мерки освен судски постапки (одвраќање), бројот на осудени деца, природата на санкциите што им се изречени, и бројот на деца лишени од слобода. Исто така, силно се поттикнува собирање и анализа на расчленети податоци **за децата жртви/сведоци на кривични дела**. Треба да се воспостават и зајакнат механизмите за систематско и координирано собирање податоци за децата жртви/сведоци на криминал, вклучително и за насилството врз деца во контакт со системот за правда (за деца). Податоците за правдата за деца може да се користат **за различни цели**, вклучително и изработка и спроведување на политики, развој на управувачки и регулаторни структури и процедури, надградба на човечки ресурси, одредување на потребите за образование и обука, подобрување на реализацијата и финансирањето на услугите, следење и оценување на програмите и достигнувањата и/или спроведување истражувања.

Тековна состојба

Во прилог на годишните извештаи на ДС, прикажани се Индикаторите за следење на имплементација на Законот за правда за децата и на состојбата со детското престапништво во Република Северна Македонија.

ДС од 2014 година користи листа од 32 индикатори, а податоците ги собира од 77 институции во системот на правда за децата и тоа од: 8 Сектори за внатрешни работи, 30 Центри за социјална работа, 26 Основни судови, 12 Основни јавни обвинителства во Република Северна Македонија што постапуваат пред судови со проширена надлежност и едно Основно јавно обвинителство за гонење на кривични дела од организиран криминал и корупција (Види: на крај на овој извештај - Листа на Индикатори).

Овие 32 индикатори по кои се собирани податоците, во годишниот извештај се прикажани преку 24 индикатори поради тоа што за осум индикатори се собираат податоци од сите сектори кои се компарираат и сублимирани во заеднички коментар.

Национално координативно тело за заштита на деца од злоупотреба и занемарување има обврска да изработи Годишен извештај за својата работа и за состојбата со децата жртви на злоупотреба и занемарување. Извештајот ја прикажува состојбата со децата жртви на злоупотреба и занемарување и остварување на нивните права согласно индикаторите добиени од страна на институциите во 6 сектори во системот на правда за децата (Министерството за образование и наука, Министерство за здравство, Министерство за внатрешни работи, Министерството за труд и социјална политика, Јавно обвинителство на РМ, Судови). Досега изработен е и објавен извештај за 2017 год. Собирани се податоци за 2018 год. и за 2020 год. но истите не се систематизирани и прикажани преку извештај. Со тоа се покажува и подготвеноста/неподготвеноста на институциите за собирање на релевантни податоци и користењето на нивните електронски програми за бележење и собирање на податоци за деца жртви на насилство.

Секоја институција интерно, за внатрешни потреби собира одредени податоци. Со Законот за социјална заштита (Сл.весник на РСМ, бр.104 од 23.05.2019год.) Министерството за труд и социјална политика е задолжено да управува со системот за евиденција на податоци за социјална заштита и да собира и анализира информации и статистика во врска со социјална заштита и да ги споделува со јавноста.

Стратешките цели и стратешките показатели што се однесуваат на стратешката приоритетна област 12

- ✓ **Стратешка цел 12.1:** Воспоставен е интегриран национален систем за управување со податоците за правда за деца, во тесна координација со релевантните засегнати страни, податоците за правдата за деца се собираат, расчленуваат, анализираат и поднесуваат, и се врши следење на системот на правда за деца.